

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА
МИСТЕЦТВ

Кафедра психології

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА:
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ, ОФОРМЛЕННЯ,
ЗАХИСТУ

Галузь знань С Соціальні науки, журналістика та інформація
Спеціальність С4 Психологія
Освітній ступінь «магістр»

Запоріжжя, 2025

*Схвалено вченою радою
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв
Бердянського державного педагогічного університету
(протокол №1 від 29.08.2025 р.)*

Р е ц е н з е н т и :

- СПИВАК Любов, доктор психологічних наук, професор кафедри психології Бердянського державного педагогічного університету

- ВАРАВА Людмила, кандидат психологічних наук, провідний науковий співробітник лабораторії екологічної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

Кваліфікаційна магістерська робота : методичні рекомендації до виконання, оформлення, захисту / укладачі О. В. Фролова, Н. І. Сердюк, І. О. Черезова, В. В. Федорик. Запоріжжя, 2025. 92 с.

Методичні рекомендації висвітлюють теоретичні, методичні та організаційні аспекти підготовки кваліфікаційної магістерської роботи, практичні поради магістрантам щодо її написання й оформлення. Описано процедуру захисту та оцінювання кваліфікаційних магістерських робіт.

Для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань С Соціальні науки, журналістика та інформація спеціальності С4 Психологія.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ	6
2. ПІДГОТОВКА КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ	11
2.1. Етапи підготовки та виконання кваліфікаційної магістерської роботи	11
2.2. Вибір теми кваліфікаційної магістерської роботи	12
2.3. Апробація отриманих результатів дослідження	14
3. СТРУКТУРА КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ	14
3.1. Титульний аркуш	14
3.2. Зміст	14
3.3. Вступ	15
3.4. Основна частина кваліфікаційної роботи	23
3.5. Висновки	25
3.6. Список використаних джерел	26
3.7. Додатки	27
4. ПОШУК ТА ОПРАЦЮВАННЯ ЛІТЕРАТУРИ З ПРОБЛЕМИ	29
4.1. Бібліографічний пошук літературних джерел	29
4.2. Опрацювання літературних джерел	31
5. НАПИСАННЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ ЧАСТИНИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ	32
5.1. Структура теоретичного розділу роботи	32
5.2. Логіка викладу аналізу літератури	34
5.3. Посилання на літературні джерела	35
5.4. Стилiстичні особливості викладу матеріалу	38
6. ПЛАНУВАННЯ І ПРОВЕДЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	41
6.1. Планування емпіричного дослідження	41
6.2. Підбір методів та методик збору емпіричних даних, вимоги до вибірки	42
6.3. Проведення емпіричного дослідження	45
7. ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	46

7.1.	Написання методичного підрозділу роботи	46
7.2.	Написання емпіричного підрозділу роботи	49
7.3.	Логіка викладу емпіричного матеріалу. Вимоги до оформлення та інтерпретації даних таблиць, ілюстрацій	50
8.	ОСОБЛИВОСТІ НАПИСАННЯ ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНОГО РОЗДІЛУ	53
9.	ОФОРМЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ	61
10.	ЗАХИСТ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ, КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ	62
10.1.	Процедура захисту кваліфікаційної магістерської роботи	62
10.2.	Критерії оцінювання кваліфікаційних робіт здобувачів вищої освіти	66
11.	СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	73
12.	ДОДАТКИ	75
	<i>Додаток 1.</i> Зразок оформлення титульної сторінки кваліфікаційної магістерської роботи	76
	<i>Додаток 2.</i> Зразок оформлення змісту кваліфікаційної магістерської роботи	77
	<i>Додаток 3.</i> Приклад вступу до кваліфікаційної магістерської роботи	78
	<i>Додаток 4.</i> Типові фрази, які доречно використовувати для забезпечення наукового стилю викладу у тексті	83
	<i>Додаток 5.</i> Зразок оформлення фрагмента тексту кваліфікаційної магістерської роботи зі стислим описом тренінгової програми	85
	<i>Додаток 6.</i> Зразок індивідуального плану-графіку виконання кваліфікаційної магістерської роботи	90
	<i>Додаток 7.</i> Алгоритм захисту кваліфікаційної магістерської роботи в дистанційному режимі	91
	<i>Додаток 8.</i> Приклади оформлення бібліографічного опису у списку використаних джерел	94

ВСТУП

Методичні рекомендації до написання магістерської роботи розроблено відповідно до Закону України «Про вищу освіту», Стандарту вищої освіти України для другого (магістерського) рівня галузі знань С Соціальні науки, журналістика та інформація спеціальності С4 Психологія, Положень «Про організацію освітнього процесу в Бердянському державному педагогічному університеті», «Про кваліфікаційну роботу здобувача вищої освіти Бердянського державного педагогічного університету», «Про академічну доброчесність у Бердянському державному педагогічному університеті», «Про виявлення та запобігання академічному плагіату у Бердянському державному педагогічному університеті», «Політика використання штучного інтелекту в освітньому процесі Бердянського державного педагогічного університету», методичних рекомендації щодо організації дистанційного проведення підсумкової атестації здобувачів вищої освіти з використанням інформаційно-комунікаційних технологій в Бердянському державному педагогічному університеті під час дії воєнного стану (<https://bdpu.org.ua/normatyvna-baza-bdpu/>).

В системі вищої освіти України магістр – це найвищий академічний (не науковий) освітньо-кваліфікаційний рівень, який відображає рівень підготовки випускника та свідчить про наявність у нього поглиблених спеціальних компетентностей, широкої ерудиції, володіння методологією наукового дослідження, методами отримання, обробки, фіксації наукової інформації. Освітній ступінь «магістр» здобувається на другому рівні вищої освіти та присвоюється закладом вищої освіти (науковою установою) в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми.

Обсяг освітньо-професійної програми «Психологія тренінгової роботи» становить 90 кредитів ЄКТС. Обов'язковою компонентою програми є кваліфікаційна робота магістра (6 кредитів ЄКТС). Магістерська робота виконує кваліфікаційну функцію, тобто готується з метою публічного її захисту й отримання академічного ступеня магістра.

1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

Підготовка кваліфікаційної роботи – важлива форма самостійної індивідуальної навчальної діяльності магістранта, що підсумовує повне виконання ним навчального плану за відповідним освітньо-кваліфікаційним напрямом підготовки та спеціальністю.

Випускна робота магістранта з психології є самостійним, закінченим науковим дослідженням з проблем психології, яка має сукупність теоретичних і практичних положень, висновків і рекомендацій. Основне завдання магістранта – продемонструвати рівень своєї наукової кваліфікації, вміння самостійно вести науковий пошук і вирішувати конкретні наукові завдання з практичної психології.

Кваліфікаційна робота спрямована на формування в магістрантів інтегральної компетентності – здатності розв’язувати завдання дослідницького та/або інноваційного характеру в науково-пошуковій і професійно-практичній діяльності у галузі психології..

Основними завданнями магістерської роботи є:

- вивчення, узагальнення та систематизація теоретико-методологічних засад з обраного напрямку дослідження;
- планування, проведення та обробка емпіричного дослідження з обраної психологічної проблеми;
- розробка теоретичних та практичних рекомендацій з вирішення конкретних науково-практичних завдань;
- отримання умінь і навичок практичної психологічної роботи.
- формування вміння формулювати наукові судження та висновки, логічно і послідовно їх викладати, публічно захищати результати наукових пошуків.

Кваліфікаційна магістерська робота, яка виконується здобувачами вищої освіти другого рівня, що навчаються за освітньо-професійною програмою «Психологія тренінгової роботи», відноситься до кваліфікаційних робіт в галузі практичної психології. Специфікою даного типу кваліфікаційної роботи є те, що основне завдання такої роботи, окрім реферативної частини, у якій подається теоретичний аналіз літератури з обраної проблеми, є добір, адаптація методик психодіагностики, розробка та впровадження програм тренінгу, що включає

психокорекцію, психологічну профілактику, реабілітацію, психологічну просвіту. При цьому повинно бути вирішене конкретне завдання практичної психології та в письмовому вигляді представлені обґрунтування та опис мети, завдань, використаних форм, методів і методик практичної роботи, її ходу та результатів. Відповідна розробка повинна мати новизну і практичну значущість.

Магістерська робота виконується на основі вивчення спеціальної вітчизняної та зарубіжної літератури, останніх досліджень з обраної теми, а також результатів власних досліджень реального об'єкта з метою вирішення визначених прикладних завдань у сфері майбутньої професійної діяльності.

Магістерська робота має бути написана державною мовою, науковим стилем із логічним й аргументованим викладом матеріалу.

Вимоги до магістерських робіт:

- актуальність тематики, відповідність її сучасному стану галузі науки та перспективам її розвитку;
- вивчення та критичний аналіз монографічної й періодичної літератури з теми;
- дослідження та характеристика історії проблеми та її сучасного стану;
- чітке формулювання мети, предмету, завдань, методів дослідження;
- дотримання основних вимог до проведення емпіричних досліджень у психології;
- узагальнення результатів, їх обґрунтування, висновки та перспективи подальших досліджень;
- апробація результатів дослідження через публікації тез і статей у збірниках наукових праць, виступи на конференціях.

При підготовці розробки в галузі практичної психології здобувач вищої освіти повинен засвоїти вміння:

- обґрунтовувати актуальність обраної тематики, визначати об'єкт та предмет практичної психологічної роботи; формулювати мету та завдання, на вирішення яких спрямована розроблена методика; характеризувати новизну розробленої чи адаптованої методики;
- планувати основні етапи розробки (або адаптації) методики практичної

психологічної роботи;

- добирати методи та методики для вирішення поставленого завдання практичної психології;

- практично оволодіти методикою емпіричного дослідження як засобу вирішення науково-дослідного завдання;

- здійснювати кількісну та якісну обробку даних емпіричного дослідження;

- повно, стилістично правильно та грамотно описувати процес та результати емпіричного дослідження;

- практично опанувати методики психодіагностики, психологічного консультування, психокорекції, психологічної профілактичної або просвітницької психологічної роботи;

- повно, стилістично правильно та грамотно описувати процес та результати практичної психологічної роботи;

- здійснювати кількісний та якісний аналіз ефективності проведеної практичної психологічної роботи, її унаочнення (схеми, діаграми, графіки) та інтерпретувати результати;

- характеризувати новизну та специфіку розробленої методики практичної психологічної роботи, робити висновки щодо її апробації, здійснювати опис можливостей та обмежень у застосуванні, рекомендацій щодо її використання;

- грамотно оформляти роботу.

Усе перераховане вище може слугувати критерієм для оцінки кваліфікаційної магістерської роботи здобувача вищої освіти викладачем або атестаційною комісією.

Магістрант зобов'язаний:

- визначити мету і завдання випускної магістерської роботи;

- провести дослідження з обраної теми магістерської роботи;

- підготувати текст випускної магістерської роботи, який за змістом і формою відповідає вимогам щодо аналогічних робіт вищої школи в Україні;

- захистити результати досліджень за обраною темою випускної магістерської роботи перед державною підсумковою комісією.

Тематика магістерських робіт з психології має орієнтовний,

рекомендований характер, підлягає уточненню, щорічно розробляється затверджується викладачами випускаючої кафедри й пропонується магістрантам для розгляду. Здобувач другого рівня вищої освіти може вільно вибирати тему кваліфікаційної магістерської роботи з наданого переліку або пропонувати власну тему з обґрунтуванням актуальності її розробки, виходячи із запиту або власних наукових інтересів. Після затвердження теми, на засіданнях кафедри і вченої ради факультету, змінювати її не бажано. Як виняток, допускаються редакційні уточнення. Узгодження і кінцеве формулювання теми відбуваються в процесі консультацій з науковим керівником.

Із метою наукової професійної допомоги при підготовці кваліфікаційної магістерської роботи призначається науковий керівник, який надає науково-методичну допомогу магістранту з питань написання магістерської роботи.

Науковий керівник кваліфікаційної роботи:

- ⌚ надає здобувачу освіти допомогу в розробленні плану-структури (змісту) кваліфікаційної роботи та визначенні теоретичних основ дослідження;
- ⌚ допомагає зорієнтуватися в розробленні календарного графіка роботи на весь період виконання кваліфікаційної роботи;
- ⌚ проводить систематичні консультації щодо виконання кваліфікаційної роботи на всіх етапах дослідження: на етапі підбору літератури, вибору бази емпіричного дослідження, визначення вибірки, підбору методів та методик, збору даних, обробки даних дослідження тощо;
- ⌚ може рекомендувати здобувачу освіти необхідну літературу, довідникові матеріали чи інтернет-ресурси за темою кваліфікаційної роботи;
- ⌚ перевіряє виконання роботи (за розділами та загалом) щодо відповідності представленого матеріалу вимогам до кваліфікаційної роботи, а також робить необхідні змістовні зауваження;
- ⌚ обговорює зі здобувачем освіти всі зауваження, висловлені на передзахисті кваліфікаційної роботи, і допомагає прийняти щодо них конкретні рішення;
- ⌚ надає допомогу у підготовці здобувача освіти до захисту кваліфікаційної роботи (консультує щодо підготовки доповіді та оцінює доцільність обраного

ілюстративного матеріалу);

⌚ консультує здобувача освіти з питань організації рецензування кваліфікаційної роботи;

⌚ після оформлення остаточного варіанту кваліфікаційної роботи дає письмовий відгук;

⌚ за необхідності може бути присутній на захисті кваліфікаційної роботи і надати усний відгук-характеристику діяльності здобувача освіти у процесі виконання кваліфікаційної роботи.

Упродовж усього терміну виконання кваліфікаційної роботи здобувач освіти активно взаємодіє із науковим керівником, зважаючи на те, що він – це автор роботи, а науковий керівник – керівник-консультант.

Робота над кваліфікаційним дослідженням здійснюється за планом, конкретизованим за семестрами. Здобувач освіти систематично (принаймні 1 раз на місяць) звітує перед науковим керівником про хід виконання плану роботи. У разі систематичної неявки здобувача освіти на консультації, зриву ним строків виконання конкретних етапів кваліфікаційного дослідження за поданням наукового керівника питання щодо роботи здобувача освіти може виноситися на обговорення на засіданні кафедри.

Формальні вимоги до написання кваліфікаційної роботи наведено у табл. 1.

Таблиця 1.

Формальні вимоги до написання кваліфікаційної роботи

Характеристика роботи	Кваліфікаційна магістерська робота
Обсяг роботи	60-70 сторінок друкованого тексту (з літературою без додатків)
Кількість розділів	Три: теоретичний, емпіричний, практико-орієнтований
Кількість літературних джерел	Не менше ніж 35
Статус керівника	Професори, доценти, старші викладачі
Процедура захисту	Публічний захист (демонстрація) перед комісією з підсумкової атестації

2. ПІДГОТОВКА КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

2.1. Етапи підготовки та виконання кваліфікаційної магістерської роботи

Підготовка магістерської роботи розпочинається з вибору теми дослідження і завершується її захистом на засіданні підсумкової атестаційної комісії університету.

Підготовка магістрантом магістерської роботи здійснюється згідно з календарним планом до написання магістерських робіт який затверджується на засіданні випускової кафедри щороку з урахуванням навчальних планів. Ґрунтуючись на календарному плані до написання магістерських робіт, для орієнтації в термінах, контролю та самоконтролю за ходом підготовки роботи до захисту пропонується науковим керівникам узгодити з кожним магістрантом індивідуальний план-графік контролю за виконанням магістерського дослідження *(див. Додаток 6)*.

Основні етапи підготовки та виконання кваліфікаційної магістерської роботи:

- 1) вибір та затвердження теми магістерської роботи, призначення наукового керівника;
- 2) планування кваліфікаційної магістерської роботи, складання змісту;
- 3) проведення теоретичного дослідження (збір матеріалу, кількісна його обробка і якісний аналіз; написання вступу, першого розділу, висновків, списку використаних джерел);
- 4) проведення емпіричного дослідження, опрацювання та представлення результатів емпіричного дослідження (написання другого розділу, висновків);
- 5) розробка і впровадження тренінгової програми, опис результатів (написання третього розділу, висновків);
- 6) попередній захист, доопрацювання магістерської роботи згідно зауважень;
- 7) перевірка магістерської роботи на оригінальність тексту;
- 8) збір відгуків і рецензій;

- 9) підготовка до захисту, репетиція з науковим керівником виступу на захисті;
- 10) захист перед підсумковою комісією.

2.2. Вибір теми кваліфікаційної магістерської роботи

Тема кваліфікаційної магістерської роботи – це суть явища, яке підлягає вивченню; постановка наукового завдання, що потребує розв’язання; питання, покладене в основу наукової розвідки.

Можна умовно виділити два підходи до визначення теми: об’єктивний і суб’єктивний.

Об’єктивний підхід орієнтується на:

- спеціалізацію і коло наукових інтересів викладачів, що є потенційними керівниками наукової роботи;
- інтереси замовників.

Суб’єктивний підхід виходить із власних інтересів здобувача вищої освіти.

Джерелом інформації про потенційні теми може слугувати їх список, наведений у методичному забезпеченні кожної навчальної дисципліни, будь-яка література з психології, що зацікавила здобувача вищої освіти, власні психологічні інтереси або аналіз запитів на проведення тренінгів за певною тематикою.

Під час вибору теми також варто орієнтуватися на те:

⌚ чи є відповідна література з обраної проблеми (деякі теми на рівні кваліфікаційної роботи не варто починати розробляти з огляду на обмеженість часу для дослідження),

⌚ чи має здобувач освіти достатньо можливостей провести емпіричне дослідження з обраної теми (як-от, здобувач освіти обрав проблему військових, але «виходу» на роботу з ними у нього немає),

⌚ чи вдасться залучити достатню кількість досліджуваних (наприклад, 30 ліворуких дітей може не бути в одній школі або ж жертви насильства можуть не погодитися на роботу зі сторонньою людиною тощо).

Самостійному вибору теми можуть сприяти такі прийоми:

- ознайомлення зі спеціальною літературою і періодичними психологічними виданнями;
- повторення раніше виконаних досліджень із використанням інших методик;
- перевірка однієї з гіпотез, висунутих, але не перевірених ученими;
- вибір теми, що близька до проблематики раніше проведених досліджень, але з використанням нових, удосконалених методик тощо;
- дослідження потреби в проведенні тренінгів певної тематики.

Конкретна тематика кваліфікаційної роботи повинна відповідати таким вимогам:

- узгоджуватися із завданнями професійної підготовки здобувачів вищої освіти;
- враховувати напрям та проблематику сучасних наукових психологічних досліджень;
- залучати здобувачів освіти до роботи над проблемами, які досліджують окремі викладачі кафедри та колектив кафедри психології загалом;
- враховувати різноманітні інтереси здобувача вищої освіти в галузі психології;
- враховувати потреби в розробці та реалізації певних тренінгових програм, наявність запитів різних верст населення.

Назва кваліфікаційної роботи має бути стислою (бажано 7-9 слів), конкретно, відповідати спеціальності та суті досліджуваної проблеми, вказувати на предмет і мету кваліфікаційного дослідження.

Обрані здобувачами освіти та узгоджені (грамотно сформульовані) з науковими керівниками теми кваліфікаційних робіт розглядаються і затверджуються на засіданні кафедри. Потім перелік тем з кваліфікаційних робіт затверджується на засіданні Вченої ради факультету. Надалі обрана тема буде також відображена у додатку до диплома, а тому до її вибору потрібно підходити максимально відповідально.

2.3. Апробація отриманих результатів дослідження (написання публікацій)

Необхідно зазначити, що обов'язковим для освітнього ступеня «магістр» є висвітлення основних результатів роботи. Наявність хоча б однієї публікації з теми магістерського дослідження є обов'язковою, однак рекомендується дві публікації за темою магістерського дослідження – у першій апробується теоретична модель досліджуваного явища, у другій – результати емпіричного дослідження, розкриття практико-орієнтованого аспекту.

Це можуть бути одноосібні тези доповідей у збірнику наукових праць за результатами конференції або стаття у фаховому видання, підготовлена у співавторстві з науковим керівником тощо.

3. СТРУКТУРА КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

3.1. Титульний аркуш

Титульний аркуш займає першу сторінку кваліфікаційної роботи, яка нумерується, але номер не пишеться. На титульному аркуші обов'язково зазначаються: назва навчального закладу, тема роботи, інформація про автора роботи та наукового керівника, місце та рік написання. При перенесенні довгої назви кваліфікаційної роботи на титульній сторінці слід дотримуватися правила «осмисленого рядка», а не правила «завершеного рядка». У назвах і змісті аббревіатури та скорочення не допускаються.

Зразок оформлення титульної сторінки подано в Додатку 1.

3.2. Зміст

Зміст кваліфікаційної магістерської роботи відображає порядок викладення інформації, є складним за своєю структурою, включає основні й додаткові мікротеми тексту, містить основну частину (вступ, три розділи по два/три підрозділи в кожному, висновки до кожного розділу, висновки), список використаних джерел і додатки.

У змісті подаються назви структурних елементів кваліфікаційної роботи та номери сторінок, на яких вони містяться. Основними структурними елементами роботи є «ВСТУП», «РОЗДІЛИ», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ

ДЖЕРЕЛ», «ДОДАТКИ».

Зразок оформлення змісту подано у Додатку 2.

3.3. Вступ

Вступ до кваліфікаційної роботи розкриває її основні засади: актуальність дослідження заявленої проблеми, визначений автором методологічний апарат дослідження, теоретичне й практичне значення, структуру роботи, тобто дає загальне уявлення про зміст навчально-дослідної роботи здобувача вищої освіти та орієнтує читача в ній.

Типова структура вступу кваліфікаційної магістерської роботи включає:

Актуальність

Об'єкт

Предмет

Мета

Завдання

Методи дослідження

Емпірична база дослідження

Теоретична та практична значущість

Структура роботи

Кожен із перерахованих пунктів описується, починаючи з нового абзацу, але не нумерується і не оформлюється у вигляді заголовка. Ключові слова (актуальність роботи, предмет дослідження, методи дослідження тощо) слід виділяти жирним шрифтом.

Обґрунтування актуальності проблеми

Обґрунтування актуальності проблеми дослідження передбачає відповідь на питання, чи важливою є розглядувана проблема на сучасному етапі розвитку науки.

У цьому пункті вступу слід:

- показати необхідність теоретичного аналізу та переосмислення теми, розкривши ступінь її розробленості у вітчизняній та зарубіжній психологічній науці;
- вказати на прикладні аспекти дослідження та практичну значущість

проблеми дослідження.

(!) Зверніть увагу на те, що у вступі не треба подавати визначень досліджуваних явищ, розкривати їх зміст. Необхідно лише з критичної точки зору подати огляд літератури з досліджуваної проблеми, висловити своє ставлення до тих теоретичних і практичних надбань, які у ній містяться. Бажано не лише не уникати проблем, протиріч, виявлених у літературі, а навпаки, показати ті протиріччя, на розв'язання яких і спрямоване дослідження.

Опис методологічного апарату дослідження

Одним із найскладніших етапів написання наукової роботи є визначення методологічного апарату дослідження, тобто об'єкта, предмета, мети, завдань, методів дослідження.

Головною вимогою до написання всіх видів кваліфікаційних робіт є взаємовідповідність назви роботи, методологічного апарату дослідження, завдань роботи, змісту роботи загалом та наявності підрозділів у тексті роботи, висновків та рекомендацій.

Визначення об'єкта і предмета дослідження

Об'єкт дослідження – це загальна психологічна сфера пошуку, що перебуває у полі зору дослідника.

Предмет дослідження – це певна частина об'єкта, певний аспект обраної проблеми, що підлягає вивченню у науковій роботі. Предмет дослідження за своїм формулюванням є близьким до теми роботи, а об'єкт має бути ширшим поняттям, тобто між об'єктом і предметом існують родово-видові відношення.

У психологічному дослідженні об'єктом і предметом можуть бути певні форми поведінки та діяльності людей, психічні явища (процеси, стани, властивості), типи індивідів, групи осіб тощо. Поняття предмета і об'єкта психологічного дослідження є відносними і характеризуються лише у взаємному зв'язку.

Приклади співвідношення об'єкту та предмету психологічного дослідження наведено у табл. 2.

Приклади співвідношення об'єкту та предмету психологічного дослідження

Об'єкт дослідження	Предмет дослідження
Діяльність або процес психічного розвитку на певному віковому етапі	Певні психологічні фактори, механізми, закономірності, що розкривають та характеризують процес діяльності або психічного розвитку
Наприклад: Тема: МОТИВАЦІЯ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ Об'єкт дослідження: мотивація досягнення успіху Предмет дослідження: мотивація досягнення успіху у майбутніх психологів	
Психічні процеси	Їх структура, взаємозв'язки, механізми
Наприклад: Тема: ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОЇ УЯВИ ШКОЛЯРІВ Об'єкт дослідження: творча уява Предмет дослідження: особливості творчої уяви в шкільному віці	
Психічні стани	Їх прояви, причини, механізми виникнення, наслідки
Наприклад: Тема: ПРОФІЛАКТИКА СИНДРОМУ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ У ПРОФЕСІЯХ ТИПУ «ЛЮДИНА-ЛЮДИНА» Об'єкт дослідження: синдром професійного вигорання працівників у професіях типу «людина-людина» Предмет дослідження: профілактика синдрому професійного вигорання працівників у професіях типу «людина-людина»	
Психічні властивості	Їх індивідуальні особливості, прояви, фактори і механізми розвитку, зв'язок з іншими властивостями
Наприклад: Тема: «ОБРАЗ ТІЛА» У СТРУКТУРІ САМОСВІДОМОСТІ ПІДЛІТКА Об'єкт дослідження: самосвідомість підлітка Предмет дослідження: «образ тіла» у структурі самосвідомості підлітка	

Групи осіб за певними ознаками, типи індивідів	Психічні процеси, стани й властивості людей та характеристики окремих психічних явищ, їх зв'язки і вплив один на одного
Наприклад: Тема: КОНФЛІКТНА ПОВЕДІНКА В КОЛЕКТИВІ ОРГАНІЗАЦІЇ Об'єкт дослідження: конфліктна поведінка Предмет дослідження: особливості конфліктної поведінки в колективі організації	

Таким чином, якщо тема дослідження зосереджена навколо однієї психологічної категорії чи поняття, то вони і стають об'єктом дослідження, а предметом виступає їх певна складова тощо.

Психологічний зміст явищ, що виступають об'єктом і предметом роботи, обов'язково повинен бути розкритий в основній частині роботи, починаючи від більш загальних понять (об'єкта) і переходячи до більш конкретних (предмета).

Визначення мети дослідження

Мета дослідження формулюється коротко й точно; конкретизуючись у завданнях дослідження та змістовному відношенні, виражає те основне, що повинен зробити дослідник.

Кваліфікаційна магістерська робота включає теоретичний і практичний аспекти, тому формулювання мети може бути таким:

Наприклад:

Тема: ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУПАХ

Об'єкт дослідження: позитивне ставлення до людей похилого віку

Предмет дослідження: формування позитивного ставлення до людей похилого віку в різних вікових групах

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості ставлення до людей похилого віку в різних вікових групах; розробити та впровадити тренінгову програму щодо формування позитивного ставлення до літніх людей.

Формулювання завдань дослідження

Завдання дослідження конкретизують мету.

Постановка завдань дослідження передбачає планування його змісту.

Завдання дослідження розкривають зміст предмета дослідження і формулюються у вигляді стислих і конкретних тез: «Визначити...», «Довести...», «Досягти...», «З'ясувати...», «Конкретизувати...», «Обґрунтувати...», «Описати...», «Охарактеризувати...», «Провести...», «Проаналізувати...», «Розробити й апробувати...», «Розкрити...», «Систематизувати...»).

У кваліфікаційній роботі зазвичай виконуються 3-4 завдання, пов'язані з теоретичним аналізом проблеми дослідження, розкриттям змісту досліджуваних психологічних явищ, а також описом методичних процедур їх наукового вивчення, методів, методик емпіричного дослідження та аналізу й інтерпретації його результатів, опис корекційно-розвивальних, тренінгових програм, психологічного супроводу, психологічної допомоги тощо. При цьому доцільно пам'ятати, що перелічені завдання визначають внутрішню логіку тексту всієї кваліфікаційної роботи магістра.

Наприклад:

Тема: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ САМОСПРИЙНЯТТЯ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Об'єкт дослідження: розвиток самосприйняття в підлітковому віці

Предмет дослідження: психологічні особливості розвитку самосприйняття підлітків

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично вивчити особливості розвитку самосприйняття підлітків; розробити та впровадити тренінгову програму щодо психологічної корекції самосприйняття в підлітковому віці.

Завдання дослідження:

- 1) здійснити теоретичний аналіз проблеми розвитку самосприйняття в підлітковому віці;
- 2) провести емпіричне дослідження щодо визначення психологічних особливостей ставлення підлітків до себе;
- 3) розробити та впровадити тренінгову програму психологічної корекції

самосприйняття в підлітковому віці.

Методи дослідження

У кваліфікаційній роботі в цьому пункті подається перелік методів і методик, застосовуваних як на теоретичному, так і на емпіричному рівнях дослідження та необхідних для досягнення поставленої в кваліфікаційній роботі мети й вирішення окреслених завдань:

теоретичні – аналіз і синтез, індукція і дедукція, абстрагування і конкретизація, узагальнення і систематизація, аналогія і порівняння, теоретичне моделювання тощо;

емпіричні – спостереження, експеримент, діагностичні (анкетування, бесіда, інтерв'ю, тестування) тощо;

обробки даних – реєстрація (підрахунок об'єктів за певною ознакою); ранжування (упорядкування об'єктів за порівнюваною величиною); шкалування (зіставлення величини досліджуваної ознаки зі стандартним інтервалом, прийнятим за одиницю міри), середнє арифметичне (результат ділення суми всіх значень на їхню кількість), розмах (інтервал між мінімальним і максимальним показниками, амплітуда значень), відхилення від середнього арифметичного (різниця між середнім арифметичним і конкретним значенням), дисперсія (середнє арифметичне значення квадратів відхилень окремих показників від їхнього середнього арифметичного значення) тощо. Широкого використання на сучасному етапі набули також багатовимірні математично-статистичні аналізи, виконувані за допомогою спеціалізованих програмних пакетів – *кореляційний* (вимірювання взаємозв'язків між досліджуваними показниками); *кластерний* (визначення структури сукупності спостережуваних одиниць); *однофакторний дисперсійний* (перевірка гомогенності порівнюваних вибірок учасників експерименту) тощо.

(!) *Зверніть увагу. Методи дослідження необхідно перерахувати не абстрактно, а в безпосередньому зв'язку зі змістом кваліфікаційної роботи.*

Наприклад:

Тема дослідження: КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.

Об'єкт дослідження: професійно-комунікативні здібності психолога.

Предмет дослідження: креативність як чинник розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів.

Методи дослідження:

теоретичні методи – аналіз проблеми, узагальнення наукової літератури, що відбиває тему дослідження, систематизація, порівняння та узагальнення даних з метою обґрунтування понятійно-категоріального апарату дослідження та окреслення ключових характеристик креативності;

емпіричні методи – анкетування (авторська анкета «Що таке креативність?»), тестування («Тест творчого мислення» П. Торренса, опитувальника «Креативний потенціал» Г. Никифорова, «Тест вербальної креативності» (RAT) С. Медника, «Методика дослідження комунікативних та організаторських здібностей» Б. Федоришина);

методи математичної обробки даних – статистичні методи (кореляційний аналіз даних за Пірсоном).

Емпірична база дослідження

У цьому пункті вступу вказується, де саме проводилося емпіричне дослідження (заклади загальної середньої освіти, центри, організації тощо) та хто брав у ньому участь (кількість досліджуваних, їхні соціально-демографічні показники).

Наприклад:

Тема дослідження: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ – ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Емпірична база дослідження. У дослідженні брало участь 115 здобувачів вищої освіти різних спеціальностей віком від 18 до 23 років, які були змушені змінити місце проживання через бойові дії.

Теоретичне значення

Теоретичне значення є центральною характеристикою наукового дослідження в ракурсі перспективності, доказовості, концептуальності отриманих результатів. Теоретичне значення роботи може полягати у:

- розширенні, поглибленні знань із певного питання;
- розкритті певних фактів, механізмів, закономірностей психічних явищ;
- розробці певних наукових понять;
- обґрунтуванні певних теоретичних підходів до розгляду окремих психічних феноменів, їх концептуальних моделей тощо.

Практичне значення

Практичне значення роботи розкриває перспективи впровадження отриманих у роботі результатів у практику, характеризує коло осіб, які можуть використати результати дослідження у своїй діяльності. Практичне значення роботи може полягати в обґрунтуванні комплексної системи психодіагностики певних психічних феноменів; розробці програм та методик психологічної роботи (просвіти, профілактики, корекції, розвитку тощо); розробці рекомендацій щодо оптимізації функціонування певних психічних явищ тощо.

Структура роботи

У цьому пункті перераховуються основні структурні компоненти кваліфікаційної роботи; вказується її обсяг, кількість використаних літературних джерел, таблиць та рисунків, додатків. Остаточне редагування вступної частини доцільно виконувати на завершальній стадії дослідження, коли досліджувана проблема постає перед автором у повному обсязі.

Наприклад:

Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів з висновками до них, загальних висновків, списку використаних джерел (47 найменувань, з них 7 іноземною мовою) і 2 додатків (на 7 сторінках). Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 79 сторінок, з них основного тексту – 67 сторінок. Робота містить 4 таблиці і 6 рисунків.

Приклад вступу кваліфікаційної роботи подано у Додатку 3.

3.4. Основна частина кваліфікаційної роботи

У розділах основної частини подаються результати теоретичного аналізу проблеми дослідження, розглядається методика та техніка емпіричного дослідження, надається опис та аналіз ефективності впровадження тренінгової програми, узагальнюються результати.

Зміст розділів основної частини повинен точно відповідати темі кваліфікаційної роботи та повністю розкривати її. Зазвичай виокремлюють 2-3 головних питання теми, які визначають назву та зміст розділів. Назви розділів повинні розкривати певні аспекти теми кваліфікаційної магістерської роботи.

У **першому теоретичному розділі** узагальнюються науково-теоретичні підходи до вирішення досліджуваної теми, здійснюється всебічний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, насамперед, монографії, наукові статті тощо. Для визначення сучасних наукових тенденцій доцільно використовувати дані, опубліковані у відповідних періодичних вітчизняних і зарубіжних виданнях, включаючи наукометричні бази. Порівнюються та критично аналізуються різні підходи, наводяться дискусійні та невирішені аспекти теми, обґрунтовуються основні фактори впливу на стан і розвиток досліджуваного об'єкта тощо. Обсяг першого розділу становить **20-25%** від загального обсягу роботи.

У **другому розділі** описуються основні методологічні підходи, стратегія та організація емпіричного дослідження. Опис організації дослідження включає характеристику його етапів (підготовчого, констатувального і формувального): їх завдання, методи та методики, що будуть використовуватися; умови та особливості проведення; характеристику вибірки досліджуваних. Для дотримання вимог репрезентативності вибірки рекомендована чисельність кожної з досліджуваних груп має бути не меншою 30-35 осіб. Загальна кількість вибірки узгоджується з науковим керівником і залежить від обраної теми. При переважному використанні методів якісного аналізу вибірка може бути меншою. Для обґрунтування валідності обраних емпіричних методів необхідно співвіднести призначення кожної методики, вимоги до її використання з завданнями та умовами даного дослідження. Кількість методик залежить від особливостей предмету дослідження (3-4 методик, проте може бути і меншою за

умови їх значного обсягу, складності, великої кількості параметрів, що визначаються). Характеристика методик передбачає зазначення їх мети та опис шкал, кількісних показників, способів кількісної обробки отриманих результатів. Також розділ містить результати емпіричного дослідження, які систематизуються і аналізуються. Отримані показники подаються, аналізуються та інтерпретуються в залежності від завдань етапів дослідження. Результати дослідження оформлюються в таблицях і малюнках та пояснюються, інтерпретуються. Для більш глибокого та ґрунтового аналізу застосовуються методи математичної статистики. Обсяг другого розділу **25-30%** від загального обсягу роботи.

На основі аналізу отриманих результатів у **третьому розділі** визначаються тенденції і закономірності розвитку досліджуваного явища. Цей розділ передбачає ґрунтовний опис тренінгової програми (мета, завдання, характеристика групи учасників, формат проведення тренінгу, критерії досягнення мети тренінгу, детальний опис кожної змістовної частини тренінгу) та аналіз результатів її впровадження, професійну рефлексію тренінгових вправ, оцінку ефективності психологічного тренінгу. Обсяг третього розділу становить близько **40%** від загального обсягу роботи.

(!) Зверніть увагу, що кожний розділ завершують невеликими за обсягом висновками.

Якщо розділ містить декілька питань, то він поділяється на підрозділи, а ті, в свою чергу, на пункти. Тобто, за необхідності, у кваліфікаційній роботі можливе структурування матеріалу на декількох рівнях. Підрозділи не утворюються, якщо їх менше двох. Один підрозділ слід інтегрувати у назву розділу (один пункт у назву підрозділу).

Наприклад:

Розділ І.

1.1.

1.1.1.

1.1.2.

Підрозділи та пункти нумеруються й озаглавлюються.

(!) Зверніть увагу, що надто детальне структурування може ускладнити

загальний огляд сторінки змісту та роботи загалом.

Рекомендується так побудувати роботу по розділам, щоб дотримувалися пропорції при розподілі матеріалу.

Зміст основної частини роботи має узгоджуватися із запланованими завданнями. Тобто кожне завдання має розкриватися у певному пункті чи розділі роботи, а його результати висвітлюватися під відповідним номером у висновках.

3.5. Висновки

У розділі «Висновки» у стислому та систематизованому вигляді згідно із поставленими завданнями викладаються основні результати аналізу літератури і практичної частини, наводяться висновки по всій роботі.

Виклад висновків повинен бути лаконічним і чітким. Великий висновок може структуруватися рисочками або буквами: а), б), в)... Нумерація висновків відповідно до завдань роботи надає їм більшої чіткості та структурованості.

У кваліфікаційній роботі висновки оформлюються до кожного розділу та наприкінці роботи – висновки, що узагальнюють як теоретичні так і емпіричні дослідження. Доречно окреслити у висновках лінії подальшого розроблення досліджуваної теми.

Кваліфікаційна робота завершується загальним висновком. У ньому відповідно до завдань дослідження робляться короткі висновки щодо досягнутих теоретичних чи емпіричних результатів.

Тут відображається:

- ⌚ висновок за кожним теоретичним і практичним аспектом проблеми, з яким автор зіткнувся в процесі написання;
- ⌚ короткий опис і оцінювання проведеного емпіричного дослідження;
- ⌚ основні положення дослідження, які вигідно відрізняють від напрацювань інших авторів;
- ⌚ опис і оцінювання ефективності впровадження тренінгової програми;
- ⌚ пропозиції і рекомендації по реальному втіленню результатів дослідження на практиці;
- ⌚ авторська позиція щодо можливостей подальшої перспективи проблеми

дослідження;

⌚ загальні підсумки, узагальнення про досягнення поставлених у вступі мети та завдань магістерської роботи.

Варто уникати простого переказу проведеної роботи за кожним розділом та не повторювати висновки до розділів. При цьому важливо достатньо уваги відвести висновкам за результатами, отриманими у другому та третьому розділах, але не перевантажувати текст другорядними цифровими даними. Обов'язково зазначається, чи виконані завдання дослідження.

3.6. Список використаних джерел

Обсяг списку джерел залежить від кількості джерел, на які посилається або цитує автор. Кількість використаної літератури має бути достатньою для розкриття обраної теми. Як правило, рекомендується використовувати не менше як 35 джерел для магістерських робіт. Доцільним є вивчення іншомовних джерел та інтернет-ресурсів. Бібліографія повинна відображати зміст теми, а не бути випадковим зібранням праць на тему. На кожне зазначене джерело у тексті роботи має бути посилання.

У кваліфікаційній роботі література у списку використаних джерел подається за алфавітом прізвищ авторів або заголовків: повну і правильну назву літературного джерела можна знайти на відповідній картці бібліотечного каталогу або на другій чи останній сторінці книги.

Бібліографічний опис здійснюється мовою оригіналу за такими схемами (оформлення бібліографічного опису у списку використаних джерел з урахуванням національного стандарту України ДСТУ 8302:2015) :

Книга:

Наприклад: Дробот О. В. Професійна свідомість керівника : навч. посіб. Київ : Талком, 2016. 340 с.

Наприклад: Долинська, М.В. Левченко, Н.В. Чепелєва, Л.І. Уманець. Активні методи в роботі практичного психолога : [навч. посібник]. К. : УДПУ, 2001. 80 с.

Статті зі збірника або розділи книги слід подавати так:

Наприклад: Вовчик-Блакитна О.О. Співтворчість педагогів та батьків як умова розвитку особистісного потенціалу дитини. *Актуальні проблеми психології: Психолого-педагогічні основи розвитку особистісного потенціалу дитини в сучасному суспільстві* ; [збірник наукових статей] за заг. ред. С.Д. Максименка, С.О. Ладивір. К. : 2006. Том 4. С. 27–41.

Статті з періодичних видань:

Наприклад: Булах І.С. Специфіка особистісного зростання підлітка : ракурс сучасного психологічного дослідження. *Журнал практикуючого психолога*. 2002. Вип. 8. С. 72–85.

Дисертація, автореферат дисертації:

Наприклад: Акименко Ю.Ф. Психологічна корекція ставлення батьків до дітей молодшого шкільного віку : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. К., 2003. 19 с.

Наприклад: Байєр О.М. Розвиток саморегуляції старших дошкільників у взаємодії з однолітками і дорослими : дис. ... канд. психол. наук 19.00.07. К., 2008. 180 с.

(!) Зверніть увагу:

- якщо у роботі використано визначення зі словника чи енциклопедії, то у переліку літератури слід посилатися не на весь словник, а лише відповідні статті (починаючи з прізвища автора, якщо він вказаний);
- якщо використано статті з хрестоматії чи збірника праць, або окрему частину підручника чи колективної праці, у списку літератури слід подавати не тільки джерело, а спочатку використані статті чи розділи (їх автори можуть бути вказані у змісті, анотації, передмові, заголовках тощо);
- в усіх джерелах має бути вказана кількість сторінок (для книги, наприклад, 324 с, для статті С. 15–24).

3.7. Додатки

Після «СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ» розміщується сторінка із заголовком ДОДАТКИ.

Додатки не є обов'язковою, але рекомендованою, часто все ж таки

невіддільною структурною частиною кваліфікаційної роботи.

У додатках розміщується допоміжний матеріал, посилюють повноту сприймання кваліфікаційної магістерської роботи.

До допоміжних матеріалів відносять:

- повний опис методик дослідження або їх бланків;
- результати первинної обробки даних емпіричного дослідження або практичної психологічної роботи, виконаної здобувачем вищої освіти;
- таблиці деяких емпіричних даних, отриманих у дослідженні;
- різні малюнки, фотографії, які ілюструють роботу тощо;
- повний опис тренінгової програми, методик діагностики, використаних чи розроблених здобувачем вищої освіти у роботі.

Додатки повинні допомогти читачеві поглибити уявлення про виконану роботу, переконати його в обґрунтованості та доказовості поданих висновків.

Проте слід пам'ятати, що всі матеріали дослідження, важливі для його розуміння та доказовості висновків, наводяться в основному тексті роботи. Сутність усіх етапів та результатів дослідження повинна бути зрозумілою з основного тексту (без звернення до додатків).

Додатки не входять у загальний обсяг роботи, але їх сторінки нумеруються за принципом наскрізної нумерації (якщо, наприклад, список використаних джерел закінчується на сторінці 54, то додатки починаються зі сторінки 55).

Додатки подаються кожен на окремому аркуші у порядку посилань на них у тексті. Якщо використовується кілька додатків, то вони позначаються послідовно великими літерами української абетки за винятком літер Г, Є, І, І, Й, О, Ч, Ь, наприклад, Додаток А, Додаток Б і т.д. Один додаток позначається як Додаток А.

Текст кожного додатка за необхідності може бути поділений на розділи та підрозділи, які нумеруються у межах кожного додатка. У цьому разі перед кожним номером ставлять позначення додатка (літеру) і крапку, наприклад, А.2 – другий розділ додатка А; В.3.1. – перший підрозділ третього розділу додатка В.

Ілюстрації, таблиці і формули, які розміщені в додатках, нумерують у межах кожного додатка, наприклад: рис. А.1. – перший рисунок додатка А; формула (А.2) – друга формула додатка А.

На всі додатки у тексті мають бути посилання. Щоб посылатися на Додаток, слід у тексті роботи зазначити: **(див. Додаток А)**.

Додаток оформлюється за схемою:

- у верхньому правому куту пишеться слово «Додаток» та літера, що його позначає;
- під ним посередині рядка назва додатку (жирний шрифт);
- основний текст додатку.

Як правило, у додатку А розміщують описи методик або їх бланків, у додатку Б – таблиці даних первинної кількісної обробки індивідуальних протоколів досліджуваних, у додатку В – таблиці вторинної (узагальненої) обробки, у додатку Г – повний опис методики тренінгу, розробленого чи використаного автором, тощо. Розміщуючи у додатках дані психодіагностичних обстежень, з етичних міркувань не слід подавати повністю прізвища та імена досліджуваних. Доцільно їх скорочувати чи певним чином закодувати.

4. ПОШУК ТА ОПРАЦЮВАННЯ ЛІТЕРАТУРИ З ПРОБЛЕМИ

4.1. Бібліографічний пошук літературних джерел

Пошук літературних джерел потребує від здобувача вищої освіти значної наполегливості, ініціативності та організованості. Починати його слід із консультацій керівника роботи, спеціалістів бібліографічного відділу та роботи з каталогом бібліотеки.

Не слід орієнтуватися тільки на пошук літературних джерел, які б своєю назвою повністю повторювали тему кваліфікаційної роботи здобувача вищої освіти, адже якщо проблема дослідження справді є актуальною, таких джерел може взагалі не бути. Оскільки кваліфікаційні роботи є формами навчальної та наукової роботи здобувачів вищої освіти, основою для їх написання мають слугувати публікації навчального та наукового характеру – книги та статті відповідного змісту та жанру.

Матеріали науково-популярних книг та журналів, публіцистичні статті, художня, релігійна та езотерична література можуть використовуватися лише як допоміжні джерела для розкриття теми, і лише за погодженням з керівником

роботи.

Добираючи необхідну літературу, доцільно орієнтуватися на такі джерела:

- психологічні словники, енциклопедії, у яких коротко розкривається зміст психічних явищ, їх загальновизнане тлумачення;
- підручники із психологічних дисциплін, зміст яких пов'язаний із темою кваліфікаційної роботи;
- наукові праці окремих авторів (монографії), у яких аналізуються психічні явища, що є об'єктом та предметом кваліфікаційного дослідження;
- статті у спеціалізованих (фахових) психологічних виданнях.

Залежно від теми дослідження можливе використання матеріалів педагогічних, філософських, соціологічних та інших видань (працюючи над темою у галузі педагогічної психології, слід, наприклад, звернутися до педагогічних видань);

- статті у збірках наукових праць;
- автореферати дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата та доктора психологічних наук;
- спеціалізовані сайти Інтернету тощо.

Використання різних видів літературних джерел має бути різноманітним, збалансованим та розкривати специфіку проблеми дослідження.

У пошуку літератури суттєву допомогу надає використання довідників, реферативних журналів, бібліографії, що розміщується в літературних джерелах, електронних каталогів бібліотек. Однак слід пам'ятати, що жодна інтелектуальна пошукова система не замінить ерудиції та творчого ставлення здобувача вищої освіти до пошуку джерел інформації з теми дослідження.

Результати пошуку літературних джерел варто оформлювати у вигляді картотеки наукових праць, тобто назву кожного джерела виписувати на окремому аркуші, який є копією картки каталогу. Бібліографічний опис кожного джерела має бути повним, без пропусків елементів, скорочень тощо. Така система запису літератури є найбільш зручною для її систематизації, класифікації та подальшого опрацювання.

4.2. Опрацювання літературних джерел

Вивчення літератури з теми дослідження необхідно починати:

- з більш загальних робіт, зокрема, навчальної літератури (підручників, посібників), словників, енциклопедій тощо, а вже потім переходити до монографій, статей, авторефератів дисертацій тощо;
- з найбільш нових за часом видання робіт, у яких може бути відображений зміст попередніх досліджень з теми. Опрацювання літератури у зворотному хронологічному порядку дає змогу запобігти повторному огляду тієї ж інформації.

Вивчення кожної публікації бажано здійснювати за такими *етапами*:

- загальне ознайомлення з джерелом за його змістом;
- швидке проглядання всього змісту публікації;
- читання в порядку послідовності розташування матеріалів публікації;
- вибіркове читання окремої частини публікації;
- виписування чи ксерокопіювання необхідних матеріалів;
- критична оцінка виписаного, його редагування та «чистовий» запис як фрагмента тексту майбутньої роботи.

При вивченні літератури не слід прагнути лише до запозичення матеріалу інших джерел, корисне паралельно обмірковувати знайдену інформацію та орієнтуватися на визначення таких аспектів:

- основної ідеї автора публікації, його позиції;
- відмінностей позиції певного автора від інших;
- сутності полеміки автора з іншими дослідниками;
- найаргументованіших та найпереконливіших положень;
- положень, які викликають заперечення;
- питань, які залишилися не висвітленими;
- перспективних напрямів подальших досліджень, вказаних самим автором або помічених здобувачем вищої освіти.

Результати опрацювання літературних джерел можуть бути оформлені у вигляді:

- словника нових термінів та понять (з обов'язковим посиланням на автора та джерело);

- анотацій публікацій – коротких характеристик публікацій із точки зору їх змісту, спрямування, форми тощо;
- цитат – дослівних записів авторського тексту, що беруться в лапки і містять посилання на сторінку, джерела, де були розташовані;
- витягів – скороченого або повного викладу змісту окремих фрагментів літературних джерел;
- конспектів – детального викладу змісту інформації. Конспекти краще записувати на одному боці аркушу паперу, сторінку поділити навпіл вертикальною рисою, праворуч робити виписки з прочитаного, ліворуч – свої зауваження та коментарі.
- структурно-логічних схем, які відображають зв'язки та відношення, у яких перебувають основні категорії та поняття, використані в роботі.

(!) Зверніть увагу. При будь-якій формі подачі результатів опрацювання літературних джерел слід обов'язково зазначати всі вихідні дані публікації та сторінки, на яких розмішено інформацію.

5. НАПИСАННЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ ЧАСТИНИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

Огляд літератури з теми дослідження повинен продемонструвати ґрунтовне ознайомлення здобувача вищої освіти з літературою, його вміння аналізувати і систематизувати джерела, критично їх оцінювати, давати порівняльну характеристику різних підходів до вирішення поставленої проблеми різними авторами, здатність виділяти суттєве у проведених іншими психологами дослідженнях.

Типовою помилкою здобувача вищої освіти є намагання написати роботу з кількох книг, переписуючи з них уривки тексту.

5.1. Структура теоретичного розділу роботи

У теоретичній частині роботи важливо розглянути всі проблеми, пов'язані з темою роботи. Для визначення основного кола проблем можна скористатися такими рекомендаціями. У назві роботи визначити основні змістовні поняття. Зміст кожного з них розкрити у пунктах теоретичного розділу. Послідовність розгляду змісту понять залежить від того, які з них входять в об'єкт, а які – у

предмет дослідження. Традиційно огляд літератури починається з більш широких понять (тобто об'єкта дослідження), а потім переходить до більш конкретних (тобто предмета дослідження) відповідно до завдань роботи.

Наприклад:

Тема: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕКЛАМИ ЯК СПЕЦИФІЧНОГО ВИДУ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

РОЗДІЛ І. ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РЕКЛАМИ ЯК СПЕЦИФІЧНОГО СОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА

- 1.1 . Сутність поняття «комунікація» у психологічній науці
- 1.2 . Психологічна специфіка масової комунікації
- 1.3. Психологічна характеристика реклами як виду масової комунікації
 - 1.3.1. Основні підходи до вивчення реклами у психології
 - 1.3.2. Особливості реклами як комунікативного процесу

Розділ роботи та його складові (підрозділи, пункти) мають подані за такою схемою:

Назва розділу.

Назва підрозділу.

Вступне речення.

Наприклад: *«Проблема мотивації навчання розглядалась у працях багатьох зарубіжних і вітчизняних психологів...», «Розглянемо основні проблеми дослідження «Я-концепції» особистості у вітчизняній та зарубіжній психологічній науці», «Під час вивчення проблеми характеру виділяють такі основні аспекти...».*

Виклад основного змісту підрозділу.

Абзац (чи кілька) висновку (-ів) до підрозділу.

(!) *Зверніть увагу.* Наприкінці огляду літератури з певного питання здобувач вищої освіти має підбити підсумки: коротко охарактеризувати виконаний обсяг роботи (проаналізовано..., узагальнено..., порівняно.... тощо) та в найбільш загальному вигляді розкрити зміст основного питання пункту чи розділу (визначено, що..., виявлено, що....тощо).

Речення-перехід до наступного підрозділу.

Наприклад, перехід від підрозділу «Психологічна характеристика конфлікту як соціально-психологічного явища» до підрозділу «Психологічна характеристика підліткового віку як важливого етапу розвитку особистості» може бути таким: Отже, конфлікт розгадається у психологічній науці як надзвичайно складне та багатоаспектне явище, перебіг якого має свою специфіку на різних етапах онтогенезу. Розглянемо психологічні особливості розвитку особистості та міжособистісних стосунків у підлітковому віці.

Назва наступного підрозділу та його виклад за наведеною схемою.

Висновки до розділу (як окремий підрозділ) згідно із завданнями роботи, що розв'язувалися у цьому, розділі.

5.2. Логіка викладу аналізу літератури

Подаючи огляд літератури в кожному з підрозділів та пунктів, не доцільно перераховувати всі опрацьовані здобувачем вищої освіти джерела. Необхідно розкривати сутність основних питань, виділяти головні положення та провідні ідеї відповідно до завдань дослідження та **логіки** викладу проблеми.

Наприклад, назва пункту: «Мотивація навчання».

По-перше, доцільно розглянути загальні підходи до вивчення мотивації особистості, а потім перейти до особливостей мотивації навчання.

По-друге, описати історію вивчення проблеми за періодами, основні етапи розробки її вченими, наприклад, «Проблема мотивації навчання учнів вперше вивчалась...»; «...наступним етапом у розробці проблеми мотивації навчання стало...»; «...наприкінці XX століття головною темою досліджень було...».

По-третє, розглянути відмінності дослідницьких підходів різних наукових шкіл або різних груп дослідників за кордоном і в нашій країні. Наприклад, «При розгляді проблеми мотивації навчання у біхевіоризмі увага зверталася, перш за все, на...»; «Представники когнітивної психології аналізували...».

Автор має можливість дотримуватися комплексної логіки, яку він вважає найбільш доцільною для викладу і аналізу матеріалу літературних джерел.

5.3. Посилання на літературні джерела

З тексту роботи має бути зрозумілим, на яких авторів та на які праці спирається її автор. З цією метою використовуються посилання на літературні джерела. Посилання виконують у тексті роботи дві важливі функції. По-перше, це прояв поваги до авторського права. Посилання вказують, кому належить певна думка, класифікація, визначення, оригінальна точка зору, підхід до вивчення проблеми, хто проводив дослідження та виявив певні наукові факти. По-друге, посилання надають читачеві орієнтир – у яких авторів і в яких джерелах може бути знайдена додаткова інформація з певного питання.

У навчально-дослідній роботі можливі кілька варіантів оформлення посилань на літературні джерела.

По-перше, узагальнено подається думка кола дослідників, авторів різних книг чи статей або думка одного автора, викладена ним у низці праць, без посилання на джерела.

Психологічні особливості копіngu, стилів і стратегій опанувальної поведінки у вітчизняній психології відбуваються на рівні емпіричного вивчення її особливостей (І. Аришава, О. Брюханов, О. Склень, О. Тімченко та ін.), вивчення зв'язку особливостей копінг-поведінки з індивідуально-психологічними характеристиками особистості (О. Самара, Т. Ткачук, Д. Штриголь та ін.).

За 3. Фрейдом, структура особистості складається з трьох компонентів: Воно, Я, Над-Я.

По-друге, своїми словами переказується думка вченого (чи кількох вчених), яка може бути викладена ним на одній сторінці роботи і у змісті цілої книги.

Як зазначає Д. Майерс, феномен «Я знав це» полягає у тому, що результати досліджень соціальної психології часто можуть здаватися людям очевидними і на рівні здорового глузду та такими, що не потребують доведення [37].

(!) Зверніть увагу на те, що:

- ініціали авторів подаються попереду прізвищ (можливі два варіанти: С.Д. Максименко або С. Максименко);
- у посиланні зазначено ім'я дослідника (для цього можна

використовувати такі фрази, як: «на думку І.Д. Беха», «як вважає С.Д. Максименко», «М.Л. Смульсон підкреслює, що...» тощо);

- після авторської думки у квадратних дужках вказано номер джерела, з якої її взято (номер подано за списком літератури наприкінці кваліфікаційної роботи);
- крапка чи інші розділові знаки ставляться після дужок, **наприклад**, [37].

Найважливіші, найвагоміші авторські думки дослідників подаються дослівно у вигляді цитати.

Наприклад:

Як стверджує Дж. Бюдженсаль: «Здатність по-справжньому володіти власним життям з'являється саме тоді, коли певна людина володіє рефлексією емоцій і дана здатність є більш важливою для повноцінного життя, ніж будь-які інші форми усвідомлення» [27, с. 271].

(!) Зверніть увагу на те, що:

- Не слід подавати у вигляді цитати цілі абзаци тексту з інших джерел.
- Думка, подана у вигляді цитати, має бути самобутньою. Неправильно подавати у вигляді цитати, **наприклад**, з підручника таку думку: «У ранньому віці швидко росте пасивний словник – кількість слів, що розуміє дитина» [12, с. 97]. Це загальновизнаний факт, а не авторська думка. Або з підручника з історії психології: як зазначає І. Іванов, «Ід – це найбільш примітивна, найнижча (глибинна) підструктура психічного апарату, яка містить у собі сексуальні та агресивні потяги, що підкорені принципові задоволення» [79, с. 48]. Це авторська ідея З. Фрейда, а не автора підручника.

- Думка автора подається у лапках у тій граматичній формі, у якій вона подана у джерелі, без довільного скорочення та перекручення авторського тексту.

- Одразу після лапок у квадратних дужках ставиться спочатку номер джерела у списку літератури та через кому сторінка (сторінки), з якої саме взято цитату.

Можливі два варіанти оформлення цитат:

1. Цитата починається з великої літери, якщо вона подається після двокрапки, **наприклад:**

В.В. Зоткін, аналізуючи механізми формування тривожності як якості особистості, вказує: «Зміни у структурі особистості формуються поступово» [33, с. 59].

2. Цитата починається з малої літери, якщо вона органічно вводиться у склад речення, **наприклад:**

М.Ю. Горбунова визначає емоційну саморегуляцію як «певне володіння умінням емоційного вільного «входження» в ситуацію, що дає можливість досить продуктивно включатися у те, що безпосередньо відбувається та концентруватися повністю на цьому» [13, с. 8].

Іноді цитований фрагмент є досить великий за обсягом, може займати кілька рядків. У цьому випадку ми можемо цитувати лише частину такого тексту, замінивши пропущені фрагменти трикрапкою (...), однак зберігши усю пунктуацію та структуру речення. Важливо досить обережно ставитися до таких цитат, щоб вони не набули характеру «вирваних фраз», які без контексту мають зовсім інше значення.

Наприклад:

І.Л. Михайлин переконаний: «Професіоналізм діяльності – якісна характеристика відповідного суб'єкта професійної діяльності, ... що дає змогу провадити діяльність з високою і стабільною продуктивністю. Професіоналізм особистості в професійній сфері відображає високий рівень професійно важливих і особистісно-ділових якостей, ... мотиваційну сферу і ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток фахівця» [31, с. 90].

(!) Зверніть увагу. Для збагачення лексики наукової роботи, подаючи посилання на ідеї інших авторів, а також виражаючи власне ставлення до їх думок, використовуйте такі дієслова:

аналізує, заперечує, висловлює думку, додає, доводить, припускає, ставить питання, викладає, констатує, сподівається, знаходить, починає, не поділяє точку зору, не погоджується, виявляє, обговорює, пояснює, схвалює, відповідає,

відзначає, відстоює, визначає, переказує, пише, повторює, підтримує, підтверджує, дозволяє, розуміє, пропонує, представляє, визнає, приймає точку зору, доходить висновку, розглядає питання, поділяє, розмірковує, роз'яснює, рекомендує, вирішує проблему, погоджується, сумнівається, повідомляє, запитує, посилається, вважає, вказує, стверджує, уточнює.

Типовою помилкою здобувачів вищої освіти є те, що вони наводять визначення поняття, посилаючись на одного вченого, хоча аналогічні визначення є і в інших авторів. У такому разі правильно буде висловити загальний зміст поняття, вказавши в дужках усіх авторів, які дотримуються зазначеної точки зору. Адже чим більша кількість психологів описує певну ідею, тим більш визнаною серед психологів вона є.

5.4. Стилiстичнi особливостi викладу матерiалу

Написання тексту кваліфікаційної роботи здійснюється діловою мовою наукового стилю, що виключає використання фразеологічних зворотів, зменшувальних слів, окличних речень, епіграфів та інших емоційно забарвлених мовних одиниць, що притаманні художньому стилю.

Науковий стиль має свої особливості:

1. Використання наукової термінології. При цьому:

- терміни мають бути використані коректно (в контексті своєї теорії або бути проінтерпретовані та операціоналізовані)
- використовувати необхідну і достатню кількість понять, не перевантажувати роботу термінами;
- не використовувати застарілі терміни.

2. Структурованість викладу. Крім розділів, передбачається виокремлення підрозділів. Кожен з виділених підрозділів, який має назву, повинен бути представлений у змісті. Структурування матеріалу відбувається не довільно, а з метою поліпшити розуміння викладеного матеріалу, забезпечити логічність, послідовність та зв'язаність викладу.

3. Логічність та чіткість викладу. Всі основні положення роботи мають бути чітко сформульовані у вигляді тезисів та аргументовані. Для того, щоб текст

виглядав аргументованим та науковим, доречним є використання низки стандартних фраз, якими можна починати певні абзаци: *Згідно з дослідженнями Нами встановлено, що..... З аналізу психолого-педагогічних та соціально-психологічних джерел ми можемо констатувати, що.....*

4. *Необхідна повнота інформації.* Робота має містити в собі необхідний та достатній для розв'язання поставленої проблеми об'єм теоретичної, методичної, фактологічної інформації. Неприпустимі як «пусті» місця (необґрунтовані висновки, побудовані на недостатній інформації), так і перевантаженні зайвою інформацією – не проаналізованою, не включеною в інтерпретацію та висновки.

5. *Коректність* критики, контраргументування, безпристрасність та чесність, особливо при викладі негативних результатів наукової роботи (не підтвердження гіпотези та ін.).

6. *Текст не має бути перевантажений* цифрами, цитатами, схемами, таблицями та ін. Всі необхідні матеріали такого роду великого розміру – в додатки.

Необхідною умовою викладу матеріалу кваліфікаційної роботи є не просто подача здобувачем вищої освіти поглядів інших авторів, але й обґрунтоване висловлення власної думки. З цією метою використовуються безособові речення, наприклад «у цій роботі...», «звернемося до...», «розглянемо...» тощо. Займенники «ми», «наш» ін. вживаються лише у випадках, коли необхідно наголосити на точці зору, авторському праві тощо.

(!) Зверніть увагу на те, що у тексті кваліфікаційної роботи не використовуються займенники «Я», «Мій» тощо. В науковій літературі прийнято говорити про себе «автор», «ми», «за нашою думкою», «ми вважаємо» тощо.

Під час викладу матеріалу доцільно використовувати «мовні кліше», які допомагають читачеві зрозуміти хід думок автора (див. табл. 3):

«Мовні кліше» наукового стилю

При переході до іншої думки	перш ніж вказати на..., слід розглянути..., зупинимось..., перейдемо до аналізу... тощо.
Для відображення причинно-наслідкових зв'язків у матеріалі, який викладається	тому...; відповідно до чого...; у зв'язку з тим, що... крім цього і тощо.
При наведенні аргументів	втім...; у той час, як...; поряд з тим...; у результаті...; відповідно до... тощо.
При подачі висновків	таким чином...; на завершення...; вищезазначене дає змогу зробити такі висновки...; узагальнюючи, слід зазначити, що... тощо.

Більш розширений варіант типових фраз, які доречно використовувати для забезпечення наукового стилю викладу у тексті запропоновано [у Додатку 4](#).

Під час написання кваліфікаційної роботи слід дотримуватися тісного зв'язку між її теоретичною та практичними частинами. Основні теоретичні положення роботи мають бути покладені в основу добору методичних процедур та проведення емпіричного дослідження.

Наприклад, тема: *«Психологічні чинники становлення соціометричного статусу молодшого школяра»*. У результаті опрацювання літературних джерел визначено, що існує ціла низка психологічних чинників, що можуть вплинути на ступінь популярності та привабливості школяра серед однокласників: успішність дитини у навчанні, рівень інформованості, особливості зовнішності, індивідуально-типологічні показники особистості, рівень потреби у спілкуванні, особливості сімейного виховання, стиль взаємодії педагога з класом тощо. Внаслідок аналізу соціальної ситуації розвитку в молодшому шкільному віці та чинників, що впливають на соціометричний статус людини на різних етапах онтогенезу, доходимо висновку, що суттєвими чинниками детермінації соціометричного статусу школяра мають бути рівень навчальної успішності, рівень розвитку пізнавальної сфери учня та ставлення до нього вчителя, і формулює відповідне припущення.

Для виявлення саме цих чинників добираємо методи й методики, які використаємо в емпіричному дослідженні.

Тобто програма емпіричного дослідження чітко узгоджується з висновками теоретичної частини роботи.

У результаті опрацювання проблеми дослідження у висновках теоретичного розділу кваліфікаційної роботи здобувач вищої освіти має чітко визначити основні показники, форми прояву, складові та/або детермінанти досліджуваного явища, які й підлягатимуть емпіричному дослідженню.

6. ПЛАНУВАННЯ І ПРОВЕДЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Емпіричне дослідження, спрямоване на збір та аналіз даних із проблеми, є важливою складовою кваліфікаційної роботи. Воно обов'язково повинно мати певну новизну порівняно з існуючими дослідженнями в даній сфері.

6.1. Планування практичного дослідження

Етапи проведення дослідження

Процес практичного дослідження зазвичай включає такі етапи:

1. Планування дослідження.
2. Проведення дослідження.
3. Кількісна та якісна обробка даних.
4. Опис та інтерпретація даних.
5. Формування висновків, а також рекомендацій.

Визначення завдань дослідження

На етапі планування визначаються мета та завдання дослідження. Типовими завданнями емпіричного дослідження є:

1. Виявлення факторів, що впливають на досліджуване явище.
2. Виявлення психологічних відмінностей у досліджуваних, що належать до різних груп.
3. Виявлення взаємозв'язку психологічних явищ у одних і тих самих досліджуваних.

Типовими завданнями розробки в галузі практичної психології є:

- Виявлення змін психічного явища у певних умовах, наприклад, у

результаті корекційної роботи.

- Розробка та/або апробація методики психологічного дослідження.
- Розробка або адаптація до нових умов психодіагностичної процедури.
- Розробка або адаптація до нових умов методики консультування, корекційної або розвивальної психологічної роботи.

Планування емпіричного дослідження передбачає визначення типу дослідження, підбір методів і методик дослідження та обробки отриманих емпіричних даних, прогнозування вибірки учасників дослідження, визначення місця й умов його проведення.

6.2. Підбір методів та методик збору емпіричних даних, вимоги до вибірки

Для збору первинних емпіричних даних можуть бути використані такі методи наукового психологічного дослідження, як тестування, опитування, експеримент, спостереження, метод аналізу продуктів діяльності тощо. Кожен з них має свої переваги та недоліки, хоча зазвичай здобувачами вищої освіти використовується саме метод тестування.

Обираючи методи дослідження, здобувач вищої освіти повинен прагнути отримати найбільш об'єктивні дані. Обираючи конкретні методики емпіричного дослідження, необхідно враховувати їх валідність та надійність.

Доцільно використовувати відомі, апробовані методики, чия ефективність доведена у багаторазових дослідженнях на вітчизняній популяції досліджуваних. Використовуючи авторські методики, подані у статтях, дисертаціях, монографіях, необхідно знати та враховувати умови їх розробки і попередньої апробації.

Кількість методик емпіричного дослідження залежить від:

- мети та завдань дослідження (чим більше завдань, тим більше методик);
- змісту методик та їх трудомісткості (чим складніші методики, тим їх менше);
- обсягу вибірки дослідження (чим більша вибірка, тим менше методик);
- точності (надійності) виміру певного явища (чим більше взаємоперевірних методик, тим вища точність).

Тобто, **по-перше**, методик повинно бути стільки, скільки необхідно для дослідження всіх аспектів досліджуваного явища, які відображені у меті та завданнях дослідження.

Наприклад, тема «Психологічні чинники становлення соціометричного статусу школяра у групі однолітків».

На основі теоретичного аналізу літератури виявлено низку чинників, що визначають статус молодшого школяра у групі однолітків: рівень розвитку його пізнавальної сфери, рівень успішності у навчальній діяльності та тип ставлення до нього вчителя.

Відповідно, **мета** емпіричного дослідження полягає у виявленні взаємозв'язку між рівнем розвитку пізнавальної сфери молодшого школяра, його успішністю у навчанні і ставленні до нього вчителя, з одного боку, та популярністю школяра серед однокласників – з іншого.

Завдання дослідження передбачають виявлення рівня розвитку пізнавальної сфери учнів, оцінку рівня їх успішності у навчанні, виявлення ставлення до них вчителя, визначення соціометричного статусу учнів у класі, перевірка наявності зв'язку між зазначеними чинниками і соціометричним статусом учнів із допомогою використання методів математичної статистики.

Відповідно дібрано методи і методики дослідження: для виявлення рівня розвитку пізнавальної сфери молодших школярів – тестування з допомогою низки методик на визначення рівня розвитку пізнавальних процесів учнів; опитування у формі анкетування для визначення ставлення вчителя до конкретних учнів; соціометричний метод для визначення статусів учнів.

По-друге, слід враховувати зміст та трудомісткість методик.

Наприклад, використання комплексних методик дослідження особистісних властивостей, таких, як методика «16-факторний особистісний опитувальник» Т. Кетела, дає змогу скоротити їх кількість у дослідженні. І, навпаки, якщо методики виявляють лише одну певну психічну якість, їх кількість у дослідженні має бути більшою (мінімум 4-5). Те саме стосується і трудомісткості методик.

По-третє, невеликий обсяг вибірки досліджуваних (до 30 осіб) потребує збільшення кількості методик дослідження для забезпечення достовірності результатів.

Обираючи вибірку досліджуваних, необхідно враховувати: вік, стать, соціальне положення, рівень освіти, стан здоров'я, індивідуально-психологічні особливості досліджуваних та інші параметри, які можуть вплинути на результати.

Вибірка повинна бути репрезентативною, тобто моделювати генеральну сукупність. Необхідно спеціально добирати вибірку так, щоб вона представляла основні типи досліджуваних, які є у популяції.

Наприклад. *Тема роботи: «Дослідження статевих відмінностей в агресивних реакціях підлітків». Досліджуваними мають виступити дві групи підлітків різної статі, причому групи повинні бути однакові за обсягом, включати досліджуваних одного й того віку, що навчаються, наприклад, у паралельних класах однієї школи.*

Наприклад. *Тема: «Особливості емпатії дитини у сім'ях із різним стилем батьківського ставлення». Досліджуваними мають виступити діти однієї вікової групи, які виховуються в сім'ях із різним стилем батьківського ставлення. Причому кількість дітей із сімей різних типів має бути пропорційною.*

Наприклад. *Тема: «Особливості ціннісних орієнтацій студентів-психологів». Досліджуваними мають стати не лише студенти-психологи, а й здобувачі вищої освіти іншої спеціальності, наприклад, педагоги початкової школи, для того, щоб довести, що виявлені особливості ціннісних орієнтацій притаманні саме студентам-психологам, а не просто студентській молоді.*

Чисельність вибірки досліджуваних для емпіричного дослідження чи практичної психологічної роботи повинна забезпечувати доказовість положень, які захищаються в роботі. Виходячи з методів математичної обробки, рекомендується, щоб чисельність досліджуваних була не меншою ніж 30-35 чоловік. Чисельність вибірки, як виняток, може бути меншою за умов проведення лонгітюдного дослідження із застосуванням великої кількості методик або

потужного формувального дослідження. Біографічне дослідження припускає довготривале обстеження і одного досліджуваного. Якщо метою дослідження передбачено порівняння результатів двох (чи кількох) груп, наприклад, експериментальної та контрольної, то кожна з них має бути не меншою ніж 30 осіб. Проведення психологічних досліджень, основним методом збору даних в яких є опитування, потребує збільшення кількості вибірки до 100 осіб та більше.

Для підвищення достовірності висновків доцільно під час обробки даних використовувати методи математичної статистики. При цьому, на рівні кваліфікаційної роботи не рекомендується обмежуватися використанням таких показників, як середнє арифметичне та відсотки. Вони не завжди дають достатні підстави для обґрунтованих висновків із емпіричних даних.

Вибір методу математичної обробки отриманих емпіричних даних є важливою частиною дослідження. Ще на етапі планування необхідно продумати, які емпіричні показники будуть реєструватися, з допомогою яких методів оброблятимуться, і які висновки при різних варіантах обробки можна буде зробити. Вибір критерію математичної статистики залежить від дослідницьких завдань.

6.3. Проведення дослідження

Плануючи емпіричне дослідження, необхідно вдало визначити час, місце та обставини, за яких відбуватиметься взаємодія з досліджуваними та збір даних.

Після планування дослідження рекомендується провести пробне (пілотажне) дослідження на невеликій вибірці. Воно дасть змогу вдосконалити програму дослідження, підвищити достовірність отриманих результатів. Дані пілотажного дослідження не включаються в загальну вибірку під час обробки даних.

Надзвичайно важливим для проведення емпіричного дослідження є вміння здобувача вищої освіти встановлювати довірливий робочий контакт із досліджуваними, дотримання ним норм професійної етики психолога.

Дослідник зводить до мінімуму ризик ненавмисного негативного впливу на тих, хто бере участь у дослідженні. Якщо умови дослідження потребують

необізнаності досліджуваних із його суттю і результатами, психолог має пересвідчитися в тому, що це не завдасть шкоди жодному з учасників досліджу. Такі відомості можуть бути розкриті після завершення дослідницької програми.

Дослідник заздалегідь інформує досліджуваних про право відмовитися від участі у дослідженні. Коли ж попри це вони дають згоду взяти у ньому участь, психолог має переконатися в тому, що таке рішення прийняте незалежно від нього або інших осіб (наприклад, батьків, опікунів, піклувальників, які наполягають пройти дослідження).

Дослідник відповідає за рішення, які приймають офіційні особи на основі його висновків та рекомендацій, несе відповідальність за правильне і доступне роз'яснення непрофесіоналам суті застосовуваних психологічних методів.

Дослідник зобов'язаний оберігати професійну таємницю, не поширювати відомостей, отриманих у процесі діагностичної і корекційної роботи, додержуватися анонімності імені досліджуваного. Для демонстрації і прослуховування будь-яких матеріалів потрібний письмовий дозвіл людини, за чією згодою вони були записані.

Дотримання зазначених етичних вимог дає змогу підвищити вірогідність отримання достовірних даних психологічного дослідження.

7. ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Опис емпіричного дослідження подається у підрозділах другого розділу роботи та включає **методичний та емпіричний підрозділи**.

7.1. Написання методичного підрозділу роботи

У підрозділі «Організація та методи емпіричного дослідження» здобувач вищої освіти має детально розкрити особливості проведення свого емпіричного дослідження:

- зазначити мету та завдання емпіричного дослідження;
- обґрунтувати вибір типу дослідження (експериментальне, кореляційне, квазіекспериментальне тощо);
- обґрунтувати комплектування досліджуваної вибірки, умови її репрезентативності; дати детальну характеристику вибірки (вказати кількість

учасників, їх соціально-демографічні характеристики, що мають значення для дослідження тощо);

- детально охарактеризувати основні етапи проведення дослідження (вказати місце та час проведення кожного з етапів, а також інші особливості організації дослідження, що є суттєвими для отримання достовірних результатів).

- обґрунтувати вибір методів та методик дослідження та описати їх.

У цьому підрозділі необхідно оглянути методи (методики), призначені для вимірювання досліджуваних явищ, дати їх порівняльний аналіз. Далі слід зазначити принципи, за якими здійснювався відбір методів та методик для проведення емпіричного дослідження, подати обґрунтування відібраних здобувачем вищої освіти методів та методик. Тобто необхідно пояснити, чому саме цей метод дослідження обрано, наприклад, тестування, а як методику – «Диференційно-діагностичний опитувальник» (ДДО, за Є.О. Климовим). Зверніть увагу на те, що:

- у назві пунктів змісту вказується правильна повна назва методики та її загальновизнане скорочення;

- у назві пунктів змісту обов'язково вказуються прізвища розробника (розробників) методики, дослідників, які її модифікували, адаптували тощо (це може бути і керівник, і автор кваліфікаційної роботи);

- якщо розробники методики невідомі, вказується прізвище автора (авторів) того джерела, у якому подано опис методики, наприклад, «Опитувальник професійних намірів старшокласників» (за описом В.П. Івасюка).

Схема опису методик психологічного дослідження

Опис конкретних тестових методик:

- призначення методики; принцип побудови методики;
- одиниця вимірювання і надійність результатів;
- обґрунтованість методики;
- процедура опитування;
- обробка і якісний аналіз результатів;
- труднощі та обмеження у використанні методики;
- висновки і рекомендації;

Опис розроблених автором методичних процедур може бути поданий за такою схемою:

- назва, автор методики;
- мета методики;
- процедура дослідження;
- інструкція;
- способи обробки даних.

Наприклад: методика визначення особистісних якостей молодших школярів (модифікація А.В. Петренка).

Мета: Визначити групову оцінку певних особистісних якостей дитини. Виходячи з аналізу соціальної ситуації розвитку і провідної діяльності молодшого школяра, обрано три групи якостей, які пов'язані з різними характеристиками особистості, і які безпосередньо виявляються у спілкуванні та спільній діяльності. У кожній з груп обрано особистісні якості, зміст і поведінкові прояви яких достатньо усвідомлюються молодшими школярами:

- 1) моральні якості;
- 2) емоційно-вольові прояви;
- 3) раціонально-ділові характеристики.

Процедура: Кожна якість представлена смужкою з трьома кольорами: жовтий (найвищий прояв якості), червоний (середній прояв), синій (якість майже не проявляється).

Інструкція: «Діти, зараз я вам буду називати прізвище вашого однокласника, а ви вкажіть, якою мірою в нього виражена ця якість. Причому жовтий колір означає найвищий і яскравий прояв, червоний – середній прояв, синій – якість майже не проявляється».

Перед дітьми розкладаються смужки з якостями і вони вказують на відповідний колір.

Обробка даних: Отримані дані заносяться в таблицю, де підраховується сума високих, середніх і низьких оцінок за кожною якістю для конкретної дитини.

7.2. Написання емпіричного підрозділу роботи

У емпіричному розділі (чи розділах) відповідно до завдань дослідження послідовно описуються отримані емпіричні результати, проводиться їх кількісний та якісний аналіз, обговорення та інтерпретація в контексті результатів попередніх досліджень, які були розглянуті в теоретичному розділі, та робляться висновки.

Структура емпіричного підрозділу

Написання емпіричного підрозділу є найважливішим та найскладнішим етапом наукового дослідження. Його зміст структурується найчастіше за двома критеріями: предметом дослідження та характеристиками вибірки.

По-перше, за критерієм структури того психологічного явища, яке є предметом дослідження, утворюється стільки параметрів, скільки маємо елементів предмета вивчення.

Наприклад:

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Організація та методи емпіричного дослідження

2.2. Аналіз особливостей психологічної готовності здобувачів вищої освіти до професійної діяльності

2.3. Показники оцінної готовності здобувачів вищої освіти до професійної діяльності

Висновки до другого розділу

По-друге, зміст емпіричного підрозділу будується за структурою вибірки досліджуваних. В такому разі попередній приклад буде мати такий вигляд:

Наприклад:

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Організація та методи емпіричного дослідження

2.2. Віковий аспект психологічної готовності здобувачів вищої освіти до професійної діяльності: від I до IV курсів

2.3. Гендерний аспект психологічної готовності до професійної діяльності у юнаків та дівчат

2.4. Відмінності психологічної готовності до професійної діяльності здобувачів вищої освіти різних спеціальностей

2.5. Особливості психологічної готовності до професійної діяльності (орієнтаційної, мотиваційної, оціночної, вольової, операційної) загалом по виборці.

7.3. Логіка викладу емпіричного матеріалу. Вимоги до оформлення та інтерпретації даних таблиць, ілюстрацій

Типова логіка викладу результатів емпіричного дослідження передбачає подання результатів у вигляді таблиць та рисунків (графіків, діаграм, гістограм), їх аналіз та формулювання висновків:

«Розглянемо результати, отримані за допомогою методики (методик)...» або «Проаналізуємо дані, що характеризують...» тощо; «Вони подані у таблиці 2.1.»; «Як видно з таблиці 2.2. досліджувані...» або «Дані табл. 2.1. свідчать про те, що...» тощо; «Таким чином, можна зробити висновки, що...»; «Перейдемо до розгляду...».

Нумерація таблиць та рисунків здійснюється у межах підрозділів та пунктів: табл. 2.1. – перша таблиця розділу 2, рис. 2.1.5. – п'ятий рисунок підрозділу 2.1. Таблиці та рисунки слід розміщувати після тексту, у якому вони вперше згадуються, а якщо не вистачає місця, то на наступній сторінці. Графи рядків та стовпчиків повинні мати назви (якщо назви граф дуже довгі, вони можуть бути замінені короткими умовними позначеннями або цифрами, пояснення яких розміщують у тексті заголовку всієї таблиці). Таблицю слід розміщувати так, щоб читати її можна було без повороту роботи або з поворотом за часовою стрілкою (на 90). Первинні кількісні дані кожного досліджуваного за всіма методиками подаються в додатках роботи у вигляді таблиць, в основному ж тексті наводять узагальнені результати статистичної обробки даних у вигляді вторинних таблиць

та гістограм, діаграм, графіків.

Приклад оформлення та інтерпретації даних таблиці

Проаналізуємо особливості реагування у конфліктних ситуаціях підлітків з різним рівнем конфліктності. Дані подано у табл. 2.1.

Загалом, як свідчать отримані дані, для підлітків найбільш характерним є середній рівень конфліктності, більш типовими стратегіями реагування у конфлікті для них є суперництво та компроміс, найменш поширеною - стратегія співробітництва.

Таблиця 2.1.

Рівень конфліктності підлітків та домінуюча стратегія поведінки у конфлікті (n=45) (%)

	Рівень конфліктності підлітків та домінуюча стратегія поведінки у конфлікті			
Стиль реагування у конфлікті	Рівень конфліктності			Загалом
	Низький	Середній	Високий	
Суперництво		5,2	23,0	28,2
Співробітництво	-	7,7	-	7,7
Компроміс	-	25,6		25,6
Уникнення	7,7	15,4		23,1
Поступливість	2,6	12,8		15,4
Загалом	10,3	66,7	23,0	100

Позначення у таблиці (n=45) означає, що у тестуванні брали участь 45 підлітків.

Як видно з табл. 2.1., підлітки з низьким рівнем конфліктності обирають такі стратегії реагування у конфлікті, як уникнення та поступливість, тобто вони або взагалі намагаються уникати вирішення конфліктних ситуацій, або ж прагнуть вийти з конфлікту шляхом ігнорування власних інтересів та поступок іншій стороні.

Підлітки із середнім рівнем конфліктності демонструють різні способи поведінки у конфліктних ситуаціях від уникнення до суперництва, від

співробітництва до пристосування. Але найбільш типовим для них є стиль компромісу, тобто намагання частково задовольнити як свої інтереси, так і інтереси іншого.

Для підлітків з високим рівнем конфліктності притаманним є стиль суперництва у конфлікті, тобто вони здійснюють активні дії для задоволення власних потреб і досягнення перемоги у ситуації, що склалася.

(!) Зверніть увагу на те, що інтерпретація даних таблиці включає не просте перераховування отриманих цифр, а розкриття виявлених закономірностей та зв'язків, подання психологічної характеристики окремих груп досліджуваних, наведення можливих пояснень отриманих результатів тощо.

Для більшої наочності дані можна подавати у вигляді рисунків (графіків, діаграм, гістограм).

Приклад оформлення та інтерпретації даних ілюстрації

Розглянемо особливості прояву організаторських здібностей майбутніх психологів. Дані подано на рис. 2.2.3.

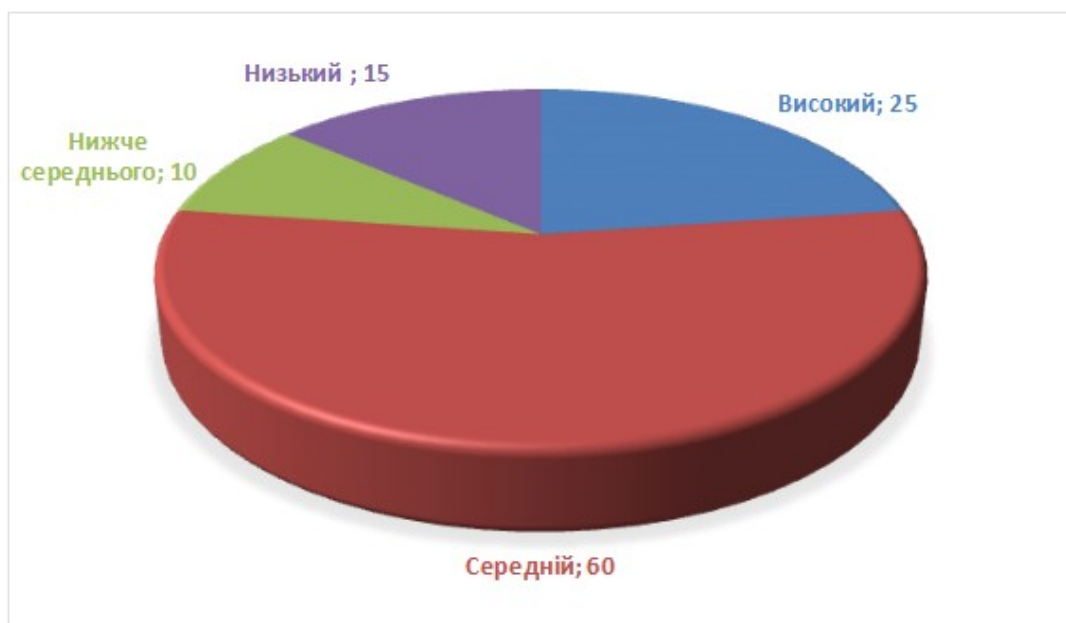


Рис. 2.2.3. Рівні організаторських здібностей майбутніх психологів

Проаналізувавши рис. 2.2.3 можна стверджувати, що рівень розвитку організаторських здібностей у більшій половині респондентів відповідає середньому рівню. Це проявляється в умінні планувати роботу, час та можливості, однак воно не відрізняється постійністю, досліджуванні ще мають

труднощі в баченні організації професійної діяльності, своєї особистої, так і клієнтів. Це можна пояснити тим, що вони ще вивчають специфіку роботи психолога та не мають достатньо практичного досвіду. Отже, зазначена група респондентів потребує цілеспрямованої роботи по розвитку організаторських здібностей, високий рівень прояву яких, дозволить майбутнім психологам у достатній мірі реалізовуватись як професіоналам, а також проявлять лідерський якості, які є важливими в роботі психолога.

(!) *Зверніть увагу на те, що на всі таблиці та ілюстрації в роботі повинні бути посилання в тексті. Посилання на ілюстрації роботи вказують порядковим номером ілюстрації, наприклад, «рис. 2.6.». При посиланні на таблиці слово «таблиця» в тексті пишуть скорочено, наприклад: «... в табл. 2.2.». У повторних посиланнях на таблиці та ілюстрації треба вказувати скорочено слово «дивись», наприклад: «Див. табл. 2.1.».*

8. ОСОБЛИВОСТІ НАПИСАННЯ ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНОГО РОЗДІЛУ

Найбільш важливою складовою кваліфікаційної магістерської роботи є практико-орієнтована частина – третій розділ, в якому передбачається опис створеної тренінгової програми та аналіз ефективності її впровадження.

Наприклад,

РОЗДІЛ ІІІ. ПОДОЛАННЯ І ПРОФІЛАКТИКА САМОТНОСТІ В ПОХИЛОМУ ВІЦІ

3.1. Обґрунтування необхідності і доцільності використання тренінгової програми подолання і профілактики самотності в похилому віці

3.2. Аналіз ефективності впровадження тренінгової програми подолання і профілактики самотності в похилому віці

Висновки до третього розділу

На основі аналізу отриманих даних в емпіричній частині кваліфікаційної роботи магістрант-дослідник обґрунтовує необхідності розробки та впровадження тренінгової програми, визначає й добирає необхідні методи, засоби, форми

розвиваючих та формуючих впливів на предмет дослідження задля досягнення запланованого результату.

Програма тренінгу має бути спрямована на досягнення визначених цілей і базуватися на сучасних методах проведення тренінгу.

Велику роль при складанні програми тренінгу відіграє добір найбільш ефективних методів донесення інформації та форматів взаємодії тренера та групи.

Детальна програма тренінгу містить такі основні компоненти:

Основна інформація про тренінг включає тему тренінгу, передумови для його проведення, кількість днів, місце проведення, цільова аудиторія, загальні цілі тренінгу.

Тема тренінгу. Доцільно навести аргументи, чому обрана певна тема для тренінгу і чому вона актуальна саме для цих учасників.

Передумови для тренінгу. Доцільно зрозуміти які передумови є обов'язковими чи бажаними для учасників, щоб відвідати цей тренінг, які існують базові умови для цього тренінгу.

Цільова аудиторія. Тренери оцінюють наперед спеціалізовані знання і прогалини в навичках певної цільової аудиторії. Тренер повинен максимально дізнатися про цільову аудиторію, зокрема, про їх мотивацію, рівень знань, навичок, потреби, попередні відвідані тренінги.

Цілі (завдання) мають відображати отримані учасниками результати участі у тренінгу. Він виписує завдання та перевіряє їх за допомогою такої системи запитань:

- Чи буде досягнуто мету тренінгу, якщо група виконає ці завдання, чи буде потрібно ще щось?
- Якщо це завдання не буде виконано, як це вплине на ефективність тренінгу?
- Якщо завдання розмістити в іншій послідовності, як це вплине на результат?
- Як я дізнаюся, що це завдання виконано?

У результаті всі завдання потрібно чітко та зрозуміло сформулювати й розмістити в зручній для тренера та групи послідовності.

Визначити критерії, за якими буде оцінюватися ступінь досягнення запланованого результату.

Часові рамки подачі тренінгу. Часові рамки – це визначені проміжки часу для проведення кожного тренінгового блоку.

Методи проведення тренінгу. Тренер має визначити і аргументувати методологічний підхід як до усього тренінгу, так і для кожного окремого тренінгового блоку.

Форма проведення тренінгу. Використання різних форм проведення кожного тренінгового блоку дозволить створити конструктивну атмосферу, покращити сприйняття інформації. Соціальні форми проведення тренінгу включають індивідуальні завдання, роботу у групах, загальне коло, роботу у парах.

Організаційні аспекти. Тренер повинен зафіксувати усі технічні засоби і матеріали, які використовуються під час цілого тренінгу.

Опис програми тренінгу. У програму тренінгу включати техніки різного спрямування – на знайомство, активізацію учасників, міні-лекції, руханки, індивідуальні та групові завдання тощо.

(!) Зверніть увагу, що у підрозділі 3.1. Обґрунтування необхідності і доцільності використання тренінгової програми, магістрант подає стислий огляд тренінгової програми, а детальний – з описом всіх тренінгових вправ – виносять у додаток.

Приклад наведено у Додатку 5.

Побудова програми тренінгу передбачає врахування основних блоків (етапів) тренінгу :

- *Вступна частина.* Знайомство, встановлення контакту, виявлення очікувань учасників, співвіднесення із цілями тренінгу, проговорення правил участі у тренінгу;

- *Основна частина* – власне тренінг, підбір технік, які спрямовані на реалізацію завдань та досягнення результатів.

До технік, вправ вказати мету та результат, на досягнення якого вони спрямовані, а також орієнтовну тривалість проведення

Опис вправ:

- 1) Назва вправи.
- 2) Мета.
- 3) Обладнання.
- 4) Тривалість проведення.
- 5) Завдання та інструкція.
- 6) Запитання для зворотного зв'язку.

Обов'язковим є аналіз проведення тренінгових вправ. Організоване спостереження за учасниками дає великий обсяг інформації про успішність тренінгу. Тренер може звернути увагу на групову динаміку, якщо розвиток групи був одним із завдань, та відзначити, чи вдалося групі успішно пройти всі потрібні стадії розвитку.

Можна спостерігати також зацікавленість групи.

У фокусі уваги тренера під час оцінювання групи можуть бути особисті реакції та стратегії учасників.

Також фіксуються реакції на завдання (виконує самостійно, ставить питання, допомагає іншим; внутрішня референція, орієнтація на інших людей, орієнтація на зовнішні норми тощо).

Наприклад, (вправа та її аналіз з тренінгової програми розвитку емоційного інтелекту підлітків на основі використання засобів арт-терапії)

Вправа «9 маленьких мандал» (Автор А. Коробкін)

Мета: регуляція емоцій та почуттів; подолання труднощів в розумінні, демонстрації, вербалізації власних емоційних станів.

Обладнання: папір А4, олівці, фарби, пензлики.

Тривалість: 15-20 хв.

Інструкція: учасникам пропонують розмалювати 9 маленьких кіл (розмір кола, як стакан для води).

Основне завдання полягає у тому, що кола потрібно розмалювати, відштовхуючись від власних емоцій та почуттів.

Пропонований перелік кіл з емоціями та почуттями (можна замінити на інші):

- 1 коло – сум;
- 2 коло – гнів;
- 3 коло – злість;
- 4 коло – страх;
- 5 коло – тривога;
- 6 коло – здивування;
- 7 коло – любов;
- 8 коло – радість;
- 9 коло – задоволення.

Перевагу в порядку розмальовування варто надавати від негативних до позитивних емоцій та почуттів. Вибір емоцій та почуттів можна видозмінювати в залежності від переживань та домінуючого емоційного фону учасників.

На наступному етапі пропонують на великому колі розмістити мандали у такому порядку і розташуванні, як відчуває сам учасник. Він може скласти свою власну композицію із маленьких мандал.

Для рефлексивного аналізу використовується наступний перелік запитань:

- Які емоції та почуття викликає велика мандала?
- Яка мандала у ній найбільш помітна?
- Яку емоцію вона відображає?
- Як часто Ви переживаєте цю емоцію?
- Яку емоцію було найскладніше відобразити?
- Яка мандала Вам найбільше подобається?
- Як велика мандала відображає Ваш емоційний стан?

Аналіз проведення вправи

Першим в реалізації нашої тренінгової програми стало заняття, на основі техніки «9 маленьких мандал», запропонованої А. Коробкіним. Основною метою роботи на цьому занятті було подолання труднощів у визначенні та описі власних емоцій та емоцій інших людей.

Для цього ми запропонували підліткам розмалювати на власний розсуд (відштовхуючись від власних емоцій та почуттів) 9 маленьких кіл (1 коло – сум; 2

коло – гнів; 3 коло – злість; 4 коло – страх; 5 коло – тривога; 6 коло – здивування; 7 коло – любов; 8 коло – радість; 9 коло – задоволення).

В процесі спостереження за підлітками ми звернули увагу на те, що кілька учасників групи довго не могли обрати емоцію, яку б вони хотіли зобразити першою. Підлітки довго розмірковували, намагалися зазирнути в малюнки тих, хто сидів поруч. Слід зазначити, що зображення кожної наступної емоції викликало у них такі самі утруднення (така поведінка вказує на низьку здатність до розуміння власних емоцій).

Інша частина учасників групи одразу приступила до виконання завдання, але одні з підлітків дослухалися нашої рекомендації: «в порядку розмальовування віддати перевагу зображенню спочатку негативних емоцій та почуттів, а потім позитивних» (така поведінка підлітків вказує на досить високу здатність до розуміння власних емоцій). Інші учасники зображували емоції в хаотичному порядку, що свідчить на недостатній розвиток здатності визначати та описувати власні емоції або залежність від власних переживань та домінуючого емоційного фону).

На наступному етапі роботи ми запропонували учасникам розмістити маленькі мандали на великому колі у такому порядку і розташуванні, як відчуває сам підліток. Велика мандала чітко відображає частоту та специфіку переживання клієнтом, як позитивних, так і негативних емоцій. Вона дає змогу помітити енергію емоцій та психоемоційний фон особистості. Мандала кожної емоції, її кольорове забарвлення та особливості подачі є свідченням ролі та місця цієї емоції у емоційній сфері людини.

Відтак, у переважної більшості учасників групи у великій мандалі рівномірно розташувалися як негативні, так і позитивні емоції. Однак, є серед учасників групи кілька підлітків, у емоційній сфері яких переважають негативні почуття та настрої (гнів; страх; тривога), а також ті, чий емоційний стан здебільшого позитивний.

Слід зазначити, що в результаті проведеної роботи всі без винятку учасники змогли назвати та пояснити зображені емоції, а також дійти висновку про те, який емоційний стан кожного з них відображає велика мандала.

- *Завершальна частина* – підведення підсумків, зворотній зв'язок.

Обов'язковим компонентом забезпечення тренінгової програми є оцінка її ефективності і визначення досягнутих результатів. Суть цієї процедури полягає в зіставленні по заданих параметрах (об'єктивними показниками) досягнень, станів учасників до і після тренінгу.

Аналіз ефективності тренінгової програми здійснюється *з боку учасників тренінгу*:

емоційна оцінка до початку тренінгу, після його закінчення (сподобалося – не сподобалося);

ступінь зрозумілості інформації, корисності для професійної діяльності і в житті;

ступінь згуртованість групи в кінці тренінгу в порівнянні з його початком;

рекомендації, побажання. Що можна порекомендувати для підвищення ефективності тренінгу?

З боку тренера:

ступінь виконання програми;

ступінь включеності, активності всіх учасників в процес тренінгу;

якість зворотного зв'язку.

Що було зроблено добре? Які вправи були ефективним и що допомогло досягти успіху?

Зони розвитку. Чого не вистачало? Що можна було модифікувати?

Рекомендації, побажання. Які вправи, техніки можна було ще додати (пропозиції)?

Оцінка ефективності тренінгу проводиться через опитування, тестування учасників, різні засоби зворотного зв'язку як протягом тренінгу, щоб оцінити ефективність окремих блоків, так і перед його закінченням. Опитування можна проводити як усно, так і письмово залежно від мети тренінгу.

Для отримання максимально повної, реалістичною і достовірною картини тестування слід проводити в два етапи – до початку і по завершенні тренінгової програми.

В цілому ж оцінку ефективності проведеного тренінгу слід проводити за чотирма основними маркерами:

1. **Реакції.** Як поставилися до тренінгу його учасники? Чи сподобався він (змістом, структурою, організацією, методиками, техніками і стилем ведучого, характером оточення, ступенем досягнення поставлених завдань) їм і наскільки? Які рекомендації щодо його поліпшення?

2. **Знання.** Яку інформацію (теоретичного і практичного спрямування) вдалося отримати учасникам тренінгу? Як добре вони її засвоїли? Як оцінюють її корисність?

3. **Поведінка.** Чи змінилася поведінка людей, які взяли участь у програмі?

4. **Результати.** Які результати, досягнуті в ході тренінгу? Які – ні? Чому?

Наприклад,

***Мета:** Визначення індивідуальних командних ролей в студентській групі, засвоєння практичних навичок роботи в команді, перетворення групи в ефективну команду.*

***Результати:** в результаті тренінгу учасники визначають притаманні командні ролі, своє місце в команді, а також ролі, які їм не властиві. Студентська група при цьому згуртовується, краще долає труднощі навчального процесу. Молоді люди ефективніше формують нові зв'язки, створюють команди, навчаються спільно виконувати поставлені завдання.*

Оцінки ефективності тренінгових програм діляться на післятренінгову й довгострокову. Перша вимірює ефект тренінгової програми безпосередньо після її завершення, другі – після закінчення певного проміжку часу.

Довгострокову оцінку результатів тренінгу слід здійснювати через кілька місяців після його завершення: тільки в цьому випадку учасники зможуть продемонструвати на практиці те, чому їх навчили в ході реалізації тренінгової програми.

9. ОФОРМЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна наукова робота друкується з допомогою комп'ютерного набору на одній сторінці аркуша білого паперу формату А4 (210x297) через полуторний міжрядковий інтервал з використання шрифту Times New Roman розміру 14. Текст роботи необхідно друкувати, залишаючи береги таких розмірів: лівий – не менше ніж 30 мм, правий – не менше ніж 10 мм, верхній – не менше ніж 20 мм, нижній – не менше ніж 20 мм.

Вписувати в текст окремі іншомовні слова, формули, умовні знаки можна чорнилом або пастою чорного кольору, при цьому щільність вписаного тексту повинна бути наближеною до щільності основного тексту. Друкарські помилки, описки і графічні неточності можна виправляти підчищенням або зафарбовуванням білою фарбою і нанесенням на тому ж місці виправленого тексту. Допускається наявність не більше двох виправлень на одній сторінці.

Нумерацію сторінок подають арабськими цифрами. Першою сторінкою роботи є титульний аркуш, який включають в загальну нумерацію сторінок роботи. На титульному аркуші номер сторінки не ставлять, на наступних сторінках номер проставляють у правому нижньому куті сторінки без крапки в кінці.

Аркуші роботи скріплюються за допомогою брошурування або вкладання в папку з твердою обкладинкою та міцним кріпленням.

Заголовки структурних частин роботи **«ЗМІСТ», «ВСТУП», «РОЗДІЛ», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ», «ДОДАТКИ»** друкують великими літерами симетрично до тексту (посередині рядка; жирний шрифт).

Номер розділу ставлять після слова **«РОЗДІЛ І»**. Заголовки підрозділів (1.1, 1.2 тощо) друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Заголовки пунктів (1.1.1., 1.1.2 тощо) друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу в розрядці в підбір до тексту. В кінці заголовка, надрукованого в підбір до тексту, ставиться крапка.

Кожну структурну частину роботи **«ЗМІСТ», «ВСТУП», «РОЗДІЛ»,**

«ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ», «ДОДАТКИ» треба починати з нової сторінки.

10. ЗАХИСТ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ, КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

10.1. Процедура захисту кваліфікаційної роботи

Наприкінці терміну навчання магістранти готуються до захисту кваліфікаційної магістерської роботи, які за висновком наукового керівника заслуговують позитивної оцінки, допускаються до захисту. При необхідності вони допрацьовуються згідно зауважень наукового керівника, а потім допускаються до захисту.

(!) Зверніть увагу. У випадку порушення термінів здачі роботи без поважних причин кваліфікаційна магістерська робота не приймається, а магістрант не допускається до її захисту та комплексного іспиту з практичної психології, що є підставою для відрахування з вишу.

Захист кваліфікаційної роботи проходить у два етапи:

перший етап – попередній захист на засіданні кафедри;

другий – захист на засіданні комісії з підсумкової атестації.

Попередній захист призначається завідувачем випускової кафедри не пізніше, ніж за 30 днів до засідання комісії з підсумкової атестації. Попередній захист необхідний для визначення стадії готовності, якості кваліфікаційної роботи, рівня підготовки здобувача вищої освіти до захисту, його знання з проблематики роботи. Процедура попереднього захисту магістерських робіт визначається кафедрою.

На попередній захист має бути подана повністю готова магістерська робота. Тому не пізніше, ніж за місяць до передзахисту, необхідно представити науковому керівнику готовий текст кваліфікаційної роботи для контролю і оцінки.

Перед процедурою попереднього захисту магістрант подає текст магістерської роботи на кафедру для перевірки на плагіат та отримує довідку про її результат.

БДПУ використовує систему виявлення текстових збігів «StrikePlagiarism».

Для наукових, навчально-методичних та випускних кваліфікаційних робіт рекомендованою є наступний рівень оригінальності твору (подано у табл. 4.):

Таблиця 4.

Рівень оригінальності твору	Для дисертацій, кваліфікаційних робіт, монографій та наукових статей	Рекомендована дія
Високий	понад 85 %	Текст вважається оригінальним та не потребує додаткових дій щодо запобігання неправомірним запозиченням
Задовільний	від 51% до 84%	Наявні окремі ознаки академічного плагіату. Слід пересвідчитись у наявності посилань на першоджерела для цитованих фрагментів.
Низький	менше 50%	Наявні ознаки академічного плагіату, але матеріал може бути прийнятий за умови доопрацювання з обов'язковою наступною перевіркою на оригінальність доопрацьованого твору

Науково-педагогічні працівники та здобувачі освіти несуть особисту відповідальність за дотримання принципів академічної доброчесності. У разі виявлення факту встановлення плагіату в академічних текстах автори несуть відповідальність відповідно до чинного законодавства та Положення про академічну доброчесність в БДПУ (https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/perevirka_Plahiat1.pdf).

Процедура попереднього захисту передбачає коротку доповідь магістранта за темою роботи (бажано використання презентації), питання та рекомендації щодо роботи тощо.

Під час попереднього захисту здобувач вищої освіти усно або у формі презентації:

- 🕒 оголошує тему, мету, об'єкт і предмет дослідження,
- 🕒 коротко обґрунтовує, чому було обрано цю тему;

⌚ звітує про те, які питання ним було розглянуто у першому розділі (теоретичному);

⌚ озвучує базу дослідження та використаний діагностичний інструментарій, кінцеві результати емпіричного дослідження (другий розділ);

⌚ обґрунтовує зміст психопрофілактичної чи психокорекційної роботи та досягнуті результати (третій розділ).

На попередньому захисті науковий керівник, члени кафедри можуть рекомендувати магістранту доопрацювати або змінити частину роботи, виправити явні помилки, опрацювати певну літературу, краще підготуватися до усного виступу тощо.

Після попереднього захисту кафедрою оформляється рішення про допуск здобувача вищої освіти до захисту перед комісією з підсумкової атестації у формі витягу з протоколу засідання кафедри. У випадках порушення термінів подачі роботи або недостатнього рівня готовності кафедра може рекомендувати не допускати магістранта до підсумкової атестації, що є підставою для відрахування з вишу.

Після прийняття кафедрою рішення про допуск здобувача вищої освіти до захисту магістерська робота подається на рецензування. Рецензування кваліфікаційних робіт здійснюються висококваліфікованими спеціалістами, викладачами та науково-педагогічними працівниками в галузі психології. Рецензія засвідчується підписом та печаткою організації, в якій працює рецензент.

Кваліфікаційну магістерську роботу не допускають до захисту, якщо:

- роботу подано на кафедру з порушенням установлених термінів;
- роботу написано на тему, яка не відповідає пропонованій тематиці або її не погоджено з керівником;
- роботу виконано не самостійно;
- логіка викладу тексту не відповідає темі роботи;
- отримані результати не відповідають визначеній меті, а висновки – поставленим завданням;
- роботу не зброшуровано.

(!) Зауважимо, що в умовах воєнного стану кафедра може прийняти

рішення про подання лише електронної версії роботи.

Керівник повідомляє магістранта про результати попередньої перевірки тексту роботи, пропонує усунути виявлені недоліки. Після доопрацювання здобувач-виконавець подає роботу на кафедру вдруге.

Якщо кваліфікаційну магістерську роботу допущено до захисту, здобувач вищої освіти готується до її прилюдного захисту. Захист відбувається за графіком проведення підсумкової атестації факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв на засіданні спеціально створеної комісії.

Процедура захисту передбачає:

- виступ магістранта;
- запитання до виконавця роботи;
- відповіді доповідача на запитання членів комісії та інших присутніх осіб;
- висновок комісії про оцінку роботи.

Для захисту магістрант готує короткий виступ і постер, що його ілюструє. Текст виступу варто написати заздалегідь і погодити з керівником. Промову починають і закінчують стандартними зверненнями: *«Шановні присутні. Пропонуємо Вашій увазі результати магістерської роботи «Назва теми»» та «Доповідь закінчено. Дякуємо за увагу! Готова(ий) відповісти на Ваші запитання».*

Доповідь здобувачів вищої освіти під час захисту кваліфікаційної роботи має тривати близько 7-12 хв. і відображати такі положення теоретичної кваліфікаційної роботи:

- обґрунтування актуальності теми дослідження;
- об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження;
- основні теоретичні положення та висновки, до яких дійшов здобувач вищої освіти після опрацювання наукових літературних джерел;
- програма та методи дослідження;
- інтерпретація отриманих результатів та висновки;
- практична значимість отриманих результатів, перспективи подальших досліджень тощо.

Виклад усіх зазначених пунктів доповіді має бути максимально чітким та лаконічним, доповідь не повинна перевищувати часового ліміту 12 хв. Здобувач вищої освіти має вільно володіти текстом доповіді.

Питання на захисті є **обов'язковим процедурним моментом**, який відмічається у протоколі захисту. Тому в жодному випадку не варто їх розглядати як прагнення знайти «прогалини» у знаннях студента. Окрім того, питання, які ставляться під час захисту, стосуються змісту роботи, в якому студент має бути обізнаним.

Відповіді на питання мають бути вичерпними, проте не занадто розгорнутими. При відповіді на запитання студенту необхідно показати знання своєї роботи та знання сучасного стану тієї проблеми (розділу психології), до якої належить його робота. Якщо в роботі не досліджувався той аспект проблеми, про який запитують, то студент не повинен розгублюватися, а зазначити, що це питання не було предметом його дослідження або ж, що він планує це питання опрацювати надалі.

Захист кваліфікаційної роботи є дуже відповідальним етапом. Успіх у значній мірі залежить від того, наскільки ґрунтовно студент відповідає на поставлені питання, висловлені зауваження та правильно дискутує з опонентами. Кваліфікаційна робота може бути оцінена науковим керівником та рецензентами, наприклад, на «відмінно», але на захисті її студентом оцінка може бути знижена.

По закінченні захисту, комісія оцінює роботу кожного магістранта за розглянутими нижче критеріями.

Проходження захисту кваліфікаційної магістерської роботи в дистанційному режимі має певні особливості (*дивись Додаток 7*).

10.2. Критерії оцінювання кваліфікаційних робіт здобувачів вищої освіти

Оцінювання кваліфікаційної магістерської роботи здійснюється за вимогами «Положення про оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти у Бердянському державному педагогічному університеті».

Під час оцінювання кваліфікаційної роботи керівник та члени комісії дотримуються таких **загальних критеріїв**:

- наукова новизна та практичне значення дослідження;
- оригінальність тексту;
- відповідність змісту вибраній темі;
- внутрішня узгодженість основних структурних частин кваліфікаційної роботи (тема, об'єкт, предмет, мета, завдання, методи дослідження, висновки);
- чіткість, повнота, послідовність та логіка розкриття кожного питання плану і теми роботи в цілому;
- самостійність та творчий підхід до написання кваліфікаційної роботи;
- наявність авторських висновків до кожного структурного розділу роботи, чіткість та наукова обґрунтованість висновків;
- коректне використання методів кількісного і якісного аналізу та інтерпретації результатів дослідження;
- змістовність і повнота розкриття практико-орієнтованих аспектів досліджуваної проблеми;
- відповідність загальних висновків поставленим завданням;
- науковість стилю викладання;
- акуратність та правильність оформлення кваліфікаційної роботи;
- дотримання норм технічного оформлення;
- доказовість та обґрунтованість виступу здобувача вищої освіти під час захисту роботи;
- наявність постеру;
- аргументованість відповідей на питання;
- апробація результатів дослідження на студентських конференціях та у збірниках наукових публікацій.

Оцінка магістерської роботи складається з оцінок за виконання роботи та її захист (див. табл. 5).

Таблиця 5.

Система оцінювання кваліфікаційної магістерської роботи

Критерії оцінювання	Показники оцінювання	Мак. кількість балів
Якість виконання роботи	оригінальність тексту	10
	внутрішня узгодженість основних структурних частин кваліфікаційної роботи (тема, об'єкт, предмет, мета, завдання, методи дослідження, висновки);	5
	чіткість, повнота, послідовність та логіка розкриття кожного питання плану і теми роботи в цілому;	10
	обсяг виконаної здобувачем вищої освіти роботи зі збору емпіричного матеріалу, який визначається кількістю методик, їх трудомісткістю та чисельністю вибірки досліджуваних	5
	коректне використання методів кількісного і якісного аналізу, повнота та якість інтерпретації результатів емпіричного дослідження	10
	змістовність і повнота розкриття практико-орієнтованих аспектів досліджуваної проблеми	10
	повнота опису результатів практичної психологічної роботи	10
	узгодженість висновків і завдань дослідження	5
	дотримання норм технічного оформлення, правил складання й розміщення бібліографічних посилань	5
	апробація результатів дослідження на студентських конференціях та у збірниках наукових публікацій.	10
	Разом	80
Якість захисту роботи	змістовність виступу	8
	наявність постеру	4
	аргументованість відповідей на питання	8
	Разом	20
Сумарна кількість балів		100

Якість виконання магістерської роботи та результати її захисту оцінюються за 100-бальною шкалою, Європейською кредитно-трансферною системою (ЄКТС) (за шкалами «А», «В», «С», «D», «Е», «FX», «F»); національною системою («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»).

Критерії оцінювання кваліфікаційної магістерської роботи

Оцінка, бали	Критерії оцінювання магістерської роботи
«Відмінно» (91-100 балів)	<i>Магістрант:</i> 1) виконав роботу самостійно, на високому науково-теоретичному рівні, що відбиває його глибокі теоретичні знання і практичні навички, здатність до наукової діяльності; 2) оволодів методами науково-дослідної роботи у збиранні і систематизації даних, їх обробки, творчого осмислення, систематично викладу, формулювання висновків; 3) продемонстрував вміння самостійно правильно розробляти програму та алгоритм проведення психологічного тренінгу, реалізовувати тренінгову програму; повно та змістовно аналізувати хід проведення тренінгових вправ, здійснювати моніторинг ефективності психологічного тренінгу; 4) згідно вимог оформив кваліфікаційну роботу; 5) написав роботу грамотно, не допускаючи орфографічних, пунктуаційних та стилістичних помилок; 6) до захисту представив не менше двох наукових публікацій; 7) на захисті продемонстрував глибокі знання теми дослідження; 8) тверде і впевнено відповів на запитання членів комісії.
«Добре» (75-90 балів)	<i>Магістрант:</i> 1) виконав роботу самостійно, на належному науково-теоретичному рівні, що відбиває достатньо високі теоретичні знання і практичні навички випускника, його здатність до професійної діяльності як науковця; 2) оволодів методами науково-дослідної роботи у збиранні і систематизації даних, їх обробки, творчого осмислення, систематичного викладу, формулювання висновків, допускає незначні порушення логічності й систематичності викладу; 3) продемонстрував вміння розробляти програму та алгоритм проведення психологічного тренінгу із урахуванням усіх вимог, проте є декілька неточностей; реалізовувати тренінгову програму; аналізувати хід проведення тренінгових вправ, здійснювати моніторинг ефективності психологічного тренінгу; 4) оформив магістерську роботу з додержанням вимог, але допустив при цьому 2-3 помилки чи неточності; 5) написав роботу грамотно, допускаючи при цьому поодинокі орфографічні, пунктуаційні та стилістичні помилки; 6) до захисту представив лише одну публікацію; 7) на захисті продемонстрував глибокі знання теми дослідження;

	8) відповів на запитання членів комісії.
«Задовільно» (60-74 балів)	<i>Магістрант:</i> 1) виконав роботу самостійно, на достатньому науково-теоретичному рівні, що відбиває теоретичні знання і практичні навички випускника, його здатність до професійної діяльності; 2) оволодів навичками науково-дослідної роботи у збиранні і систематизації даних, їх обробки, осмислення, систематичного викладу, формулювання висновків, але допускає порушення логічності й систематичності викладу тощо; 3) продемонстрував вміння самостійно розробляти програму психологічного тренінгу, проте програма не змістовна, наявні помилки; аналіз проведених тренінгових вправ поверховий, моніторинг ефективності психологічного тренінгу відсутній; 4) допустив ряд помилок при оформленні роботи та її методологічного апарату з відхиленням від вимог; 5) допустив у роботі велику кількість орфографічних, пунктуаційних та стилістичних помилок; 6) до захисту не представив жодної публікації; 7) на захисті продемонстрував неглибокі знання теми дослідження; 8) не зумів відповісти на окремі запитання членів комісії.
«Незадовільно» (35-60 балів)	1) зміст роботи не відповідає плану магістерської роботи або не розкриває тему повністю чи в її основній частині; 2) сформульовані розділи (підрозділи) не відбивають реальну проблемну ситуацію, стан об'єкта; 3) мета дослідження не пов'язана з проблемою, сформульована абстрактно і не відбиває специфіки об'єкта і предмета дослідження; 4) автор не виявив повної самостійності, робота являє собою компіляцію; 5) аналітичний огляд вітчизняних і зарубіжних публікацій з теми роботи має форму анотованого списку і не відбиває рівня досліджуваності проблеми; 6) кінцевий результат не відповідає меті дослідження, висновки не відповідають поставленим завданням; 7) у роботі немає посилань на першоджерела або вказані не ті, з яких запозичено матеріал; 8) не продемонстрував вміння самостійно розробляти програму психологічного тренінгу – програма не змістовна, відсутній аналіз проведених тренінгових вправ, моніторинг ефективності психологічного тренінгу; 9) бібліографічний опис джерел у списку використаної літератури наведено довільно, без дотримання вимог державного стандарту;

	10) обсяг та оформлення роботи не відповідають вимогам, робота виконана неохайно, з помилками; 11) на захисті не зумів продемонструвати знання теми дослідження; 12) не відповів на запитання членів комісії.
--	---

Здобувачеві вищої освіти, який успішно захистив кваліфікаційну магістерську роботу, за рішенням екзаменаційної комісії присвоюють ступінь магістра. Кращі магістерські роботи відзначають заохочувальними заходами, у тому числі рекомендаціями до вступу в аспірантуру.

Здобувачам вищої освіти, які не захищали кваліфікаційну магістерську роботу з поважної причини, підтвердженої документально, наказом ректора може бути продовжено термін навчання до закінчення терміну роботи комісії з підсумкової атестації, але не більше, ніж на один рік.

Кваліфікаційну магістерську роботу (один примірник), анотацію, рецензію, відгук наукового керівника зберігають на кафедрі психології протягом 5 років, після чого здають до архіву БДПУ.

Список використаної та рекомендованої літератури

- Башкір О. І. Методологія науково-педагогічного дослідження та презентація його результатів : навч.-метод. посіб. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди. 2020. 93 с.
- Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
- Горошкіна О., Груба Т. Українська наукова мова: теорія і практика : навчально-методичний посібник. Суми : Університетська книга, 2023. 108 с.
- Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання : Національний стандарт України ДСТУ 8302:2015. Київ : УкрНДНЦ, 2017. 16 с. URL: <http://lib.pnu.edu.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>
- Загальні вимоги до оформлення наукової, навчальної та навчально-методичної літератури : метод. рек. для наук.-пед. працівників / уклад. : Н. М. Ніколаєнко, Т. О. Рудич. Харків : ХНТУСГ, 2019. 83 с.
- Кваліфікаційна робота: Методичні рекомендації / Кузьміна О. М., Яремко С. А., Мерінова С. В., Новицький Р. М. Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2020. 46 с.
- Методологія наукових досліджень : Методичні рекомендації з освітньої компоненти для підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія / Уклад. : Г. В. Пирог. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 52 с.
- Основи наукових досліджень : навч. посіб. / уклад. Г. Г. Стрелкова, М. М. Федосенко, А. І. Замулко, О. С. Іщенко. Київ : КПІ імені Ігоря Сікорського, 2019. 120 с.
- Основи наукових досліджень у схемах і таблицях : навч. посіб. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 228 с.
- Підготовка і захист кваліфікаційної роботи (ОС «Бакалавр», ОС «Магістр»): навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» за освітньою програмою «Психологія» / Укладачі : Андрущенко Т. В., Мозгова Г. П., Вольнова Л. М., Ханецька Т. І., Федоренко А. Ф., Сидоренко О. Б., Поліщук С. П., Праченко О. К., Бондарчук О. Ю., Якимчук О. І. 3-тє видання,

переробл. та доп. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. 108 с.

- Селігей П. О. Світло і тіні наукового стилю : монографія. НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 627 с.
- Стандарт вищої освіти України : другий (магістерський) рівень, галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальність 053 «Психологія».
<https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/053-psikhologiya-mag.pdf>

ДОДАТКИ

Зразок титульного листа

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
Кафедра психології

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

“ ” 2026

**ПОДОЛАННЯ І ПРОФІЛАКТИКИ САМОТНОСТІ У ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО
ВІКУ**

Кваліфікаційна робота магістра

Виконавець: здобувач(ка) другого рівня
вищої освіти, групи м210П-з
Галузь знань: С Соціальні науки,
журналістика та інформація
Спеціальність: С4 Психологія
Освітньо-професійна програма
“Психологія тренінгової роботи”
ІВАНОВА Ольга Сергіївна

Керівник:
Рецензент:

Запоріжжя – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ І ПРОФІЛАКТИКИ САМОТНОСТІ У ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	8
1.1. Почуття самотності як об'єкт соціально-психологічного дослідження.....	8
1.2. Сучасні погляди на процес, функціонування та наслідки самотності в похилому віці.....	14
1.3. Методи діагностики, корекції та профілактики самотності людей похилого віку.....	22
Висновки до першого розділу.....	26
РОЗДІЛ ІІ. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ САМОТНОСТІ У ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	27
2.1. Організація та методи дослідження.....	37
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження самотності у людей похилого віку.....	42
Висновки до другого розділу.....	52
РОЗДІЛ ІІІ. ПОДОЛАННЯ І ПРОФІЛАКТИКА САМОТНОСТІ В ПОХИЛОМУ ВІЦІ.....	54
3.1. Обґрунтування необхідності і доцільності використання тренінгової програми подолання і профілактики самотності в похилому віці.....	54
3.2. Аналіз ефективності впровадження тренінгової програми подолання і профілактики самотності в похилому віці.....	57
Висновки до третього розділу.....	67
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70
ДОДАТКИ.....	75

**ТЕМА: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ – ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ
ВСТУП**

Актуальність дослідження. Життя в сучасному суспільстві передбачає велику невизначеність, коли справа доходить до людського існування та прогресу. Нестабільність економічних, політичних і соціальних умов може ускладнити людям орієнтуватися в соціальному оточенні та передбачати своє майбутнє. Як наслідок, надзвичайно важливо вирішити проблеми, пов'язані зі здатністю людини справлятися з невизначеністю та стресом, розробивши ефективні стратегії функціонування, адаптації та процвітання.

Розглядаючи питання надання психологічної підтримки психічного здоров'я, важливо враховувати сучасні події. Два ключові фактори, які слід враховувати – це прийняття невизначеності та здатність терпіти розчарування. Щоб допомогти людям впоратися з невизначеністю та розробити ефективні стратегії подолання, важливо допомогти їм сформувати сильну самосвідомість. Це дозволить їм зрозуміти свої особисті межі та зробити усвідомлений вибір, що призведе до відповідної реакції в невизначених ситуаціях.

Наразі, ситуація невизначеності перед українським суспільством постає особливо гостро, адже воєнний конфлікт продовжується і коли та яким чином закінчиться війна – невідомо. Таким чином, бойові дії торкнулися не тільки військових, але й волонтерів, медиків, представників ЗМІ та мирного населення: жінок, чоловіків, дітей, літніх людей. Постійна загроза життю, смерть товаришів, рідних, близьких людей, втрата здоров'я, вимушене переселення або перебування під постійними обстрілами призводять до погіршення фізичних та психологічних станів.

Зокрема, стрес, що переживається здобувачами вищої освіти – вимушеними переселенцями, може позначатися на навчанні (засвоєнні і використанні знань), що перешкоджає академічній успішності та створює психологічний дискомфорт, у результаті чого загальний стрес посилюється.

Тривалий стрес позначається на кожному з учасників та свідків воєнного конфлікту. Поширеним ускладненням, яке може розгорнутися через деякий час після переживання психотравмуючої події, є посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Таким чином психіка намагається захиститися від пережитих жахів та виробити ефективні копінги.

У зв'язку з цим важливо розглянути проблематику психологічної адаптивності в екстремальних умовах воєнного конфлікту, зокрема особливості вибору ефективних копінг-стратгій поведінки здобувачів вищої освіти – вимушених переселенців, встановити якими є ресурси розвитку та посилення життєстійкості, позитивні та негативні чинники подолання наслідків психологічного травмування і відновлення в умовах перебування в надзвичайній ситуації воєнного конфлікту.

Особливості переживання безпеки та небезпеки здобувачами вищої освіти, вимушених переселенців, надання їм психологічної допомоги, мотивація звернень за психологічною допомогою та механізми фасилітації такої допомоги, вразливість даної категорії до інформаційних атак, процеси зцілення від травм, адаптаційні можливості, вигорання та підтримка їх психічного здоров'я – проблеми, які окреслюють життєві виклики українцям та які неможливо розв'язати без осмислення опанувальної поведінки складних соціальних ситуаціях.

Л. Никоненко показала, що війна стала найбільш значущою подією, яка змінила уявлення студентів про політико-правову ситуацію в Україні. Дослідниця показала, що серед здобувачів вищої освіти спостерігається відторгнення колег, які залишилися на тимчасово окупованих територіях, що, у свою чергу, може виступати травмівним фактором для останніх.

Проте, більшість психологічних досліджень присвячена вивченню особливостей життя та поведінки вимушено переміщених осіб та біженців, і майже немає інформації стосовно надання психологічної допомоги мешканцям, що залишилися вдома і опинилися в тимчасовій окупації. Ми вважаємо, що саме остання категорія потребує уваги науковців і практичних психологів. Важливо враховувати, що для цих осіб військовий конфлікт став щоденним травматичним

досвідом. Багато з них втратили почуття психологічної безпеки та значну частину своєї особистої історії та соціальної ідентичності. Будь-яке загострення на фронті лише посилює їхню тривогу та емоційну чутливість, змушуючи їх зациклюватися на минулому.

Очевидно, що в таких умовах можуть виникнути різні поведінкові стратегії протистояння, що варіюються від ухилення до більш проактивних засобів адаптації і подолання. Ці поведінки можна розділити на дві категорії: активний і пасивний. Активне ставлення спрямоване на усунення впливу стресової ситуації, в той час як пасивне ставлення спрямоване на зменшення емоційного напруженості без зміни ситуації.

Психологічні особливості копіngu, стилів і стратегій опанувальної поведінки у вітчизняній психології відбуваються на рівні емпіричного вивчення її особливостей (І. Аршава, О. Брюханов, В. Грандт, О. Склень, О. Тімченко), вивчення зв'язку особливостей копінг-поведінки з індивідуально-психологічними характеристиками особистості (О. Самара, Т. Ткачук, Д. Штриголь та ін.). Концептуалізація і моделювання копінг-поведінки у вітчизняній психології було здійснено Н. Родіною. Однак цілісного фундаментального системного вивчення генези опанувальної поведінки людини в її життєвому просторі не здійснювалося.

Узагальнімо, що складні життєві обставини можна зменшити, використовуючи адаптивні стратегії подолання стресу. Було виявлено, що ці стратегії подолання є свідомими техніками та методами, які люди використовують для вирішення складних ситуацій. Вітчизняні дослідження в основному зосереджені на виявленні типів копінг-поведінки та її зв'язку з різними факторами, такими як вік, соціальний статус, професія та сім'я. Останні західні дослідження також досліджували зв'язок між використанням різних стратегій подолання та покращенням загального добробуту.

Таким чином, окреслена проблема зумовлює актуальність нашого дослідження **«Психологічні особливості копінг-поведінки здобувачів вищої освіти – вимушених переселенців».**

Об'єкт дослідження: копінг-поведінка здобувачів вищої освіти – вимушених переселенців.

Предмет дослідження: психологічні особливості копінг-поведінки здобувачів вищої освіти – вимушених переселенців.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості копінг-поведінки здобувачів вищої освіти – вимушених переселенців, розробити тренінгову програму підвищення ефективності копінг-поведінки здобувачів вищої освіти – вимушених переселенців.

Завдання:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми дослідження копінг-стратегій особистості.
2. Теоретично обґрунтувати психологічні особливості поведінки вимушених переселенців.
3. Охарактеризувати прояв копінгів у поведінці здобувачів вищої освіти – вимушених переселенців.
4. Емпірично дослідити психологічні особливості копінг-поведінки здобувачів вищої освіти – вимушених переселенців .
5. Розробити тренінгову програму підвищення ефективності копінг-поведінки здобувачів вищої освіти – вимушених переселенців.

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання визначених завдань використано комплекс таких методів: загальнонаукові (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення використовувалися для вивчення праць зарубіжних і вітчизняних науковців); конкретно-наукові: (категоріальний аналіз – для розкриття змісту й уточнення дефініцій основоположних понять; структурно-функціональний аналіз – для з'ясування структурних та змістових особливостей копінг-поведінки здобувачів вищої освіти; емпіричні (Опитувальник «Втома-Монотонія-Пересичення-Стрес» А. Леонової, Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» А. Маклакова, С. Чермяніна, «Копінг-тест» Р. Лазаруса у адаптації Т. Крюкової, Є. Куфтяк., Опитувальник «Стратегії подолання стресових ситуацій» С. Хобфолла (SACS) в адаптації Н. Водопьянової, Є. Старченкової., Методика для психологічної діагностики копінг-механізмів Е. Хейма, Методика вивчення копінг поведінки у стресових ситуаціях С. Норман, Д. Ендлер, Д. Джеймс, М. Паркер (адаптований варіант Т. Крюкова); прогностичний

– обґрунтування можливостей використання отриманих результатів для розробки ефективних методів інтервенції; кількісні та якісні методи обробки даних.

Емпірична база дослідження. У дослідженні брало участь 115 здобувачів вищої освіти різних спеціальностей віком від 18 до 23 років, які були змушені змінити місце проживання через бойові дії.

Теоретична значущість роботи полягає в обґрунтуванні копінгів, які застосовують у своїй поведінці здобувачі вищої освіти – вимушених переселенців.

Практична значущість дослідження полягає в експериментальному визначенні детермінант вибору здобувачами вищої освіти – вимушених переселенців, копінг-стратегій, розробці тренінгової програми підвищення ефективності копінг-поведінки здобувачів вищої освіти – вимушених переселенців.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками до них, загальних висновків, списку використаних джерел (46 найменувань, з них 5 іноземною мовою) і 3 додатків (на 16 сторінках). Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 88 сторінок, з них основного тексту – 72 сторінки. Робота містить 6 таблиць і 5 рисунків.

Типові фрази, які доречно використовувати для забезпечення наукового стилю викладу у тексті

Згідно з дослідженнями

Нами встановлено, що.....

З аналізу психолого-педагогічних джерел ми можемо констатувати, що.....

Означене вище дозволяє нам зробити висновок, що

Тоді ми можемо констатувати, що.....

Як підкреслюють вітчизняні психологи,

Як підтверджують результати наших досліджень,

Психологи-практики одностайні в думці, що

Сучасні зарубіжні дослідники поділяють думку, що

Аналіз різних підходів до вивчення девіантної поведінки дозволив нам дійти висновку, що

Аналіз літератури із психології, а також експериментальних результатів дослідження дозволив нам зробити висновок, що

Аналіз зазначеного вище дозволив нам констатувати, що

Отже, ми можемо зробити висновок, що

На думку деяких дослідників,

Здобуті нами дані свідчать, що

Нами виокремлено

Аналіз історико-психологічної літератури та сучасної практики дозволив зробити висновок, що

Завершуючи аналіз наведемо вислів

Статистика свідчить, що

Аналіз фахової літератури підтверджує, що

Означені вище загальні засади були покладені нами в основу

Аналіз практики дозволив нам зробити висновок, що

Результати нашого дослідження довели, що

Підкреслимо, що

З цього приводу говорить

Очевидно, що

В своїй роботі ми спирались на такі положення

У низці досліджень відзначено, що

В процесі дослідження проблеми виявлено

Мають місце

В процесі дослідження ми переконались, що

Треба зазначити, що буде принципово неправильно під терміном „.....“, розуміти

Зазначимо, що

Спираючись на дослідження згаданих вище науковців, ми визначаємо девіантну поведінку як

Вчені, що досліджували проблему ресоціалізації, дійшли висновку, що

..... Так Ю. Бойко виокремив

Здійснений нами аналіз у галузі філософії, соціології, психології, педагогіки дозволив нам окреслити основні чинники девіантної поведінки, зокрема,

Важливим є виокремлення таких ознак

У низці досліджень стверджується, що, а наші дослідження підтвердили (спростували) дану точку зору і описали як

Проаналізувавши результати експериментальних завдань, ми встановили, що найбільш поширені серед підлітків, а саме

Наведені принципи не нові у психологічному процесі, але в контексті проблеми, що розглядається, вони дають змогу дещо конкретизувати роботу фахівця з

3.1. Тренінгова програма підвищення ефективності копінг-поведінки здобувачів вищої освіти – вимушених переселенців

На основі проведеного емпіричного дослідження та отриманих результатів було розроблено тренінгову програму підвищення ефективності копінг-поведінки здобувачів вищої освіти – вимушених переселенців, спрямовану на зниження рівня стресу у студентів та формування у них адаптивних копінг-стратегій.

Мета програми: формування адаптивних копінг-стратегій за допомогою передачі знань та розвитку навичок опору стресам, забезпечення самозмінювання, усунення стереотипів поведінки за допомогою його довільного регулювання.

Основні завдання програми:

1. Розширити знання про опановуючу поведінку, ознаки її ефективності, когнітивно-сміслові бар'єри, використання конструктивних (ефективних) стратегій.
2. Сформувати у здобувачів вищої освіти – вимушених переселенців потребу у переважному виборі асертивної і просоціальних копінг-стратегій (дій) для подолання психологічно напружених та стресових ситуацій.
3. Розвинути усвідомленість дій, спрямованих на подолання стресу, і здатності до рефлексії.
4. Допомогти особам, які були переміщені зі своїх домівок, у розробці ефективних стратегій подолання стресу, зосереджуючись на усуненні першопричини стресу, щоб остаточно її усунути.
5. Розвивати сильне почуття власної гідності та посилювати віру в свою здатність долати складні обставини.
6. Розвинути особистісні та навколишні ресурси подолання, які могли б сприяти позитивному психологічному середовищу для подолання та допомоги в адаптації до нових умов життя (самоефективність, самооцінку, сприйняття соціальної підтримки, внутрішній локус контролю над середовищем, емпатію та інші подібні фактори).

Програма складається із 7 занять. Тривалість кожного заняття: 90 хвилин. Заняття проводяться 2 рази на тиждень. Таким чином програма розрахована на три з половиною тижні.

Приблизний план заняття: вітання – 5 хвилин, організаційні питання – 5 хвилини, вступна теоретична частина – 20 хвилин, вправи, включаючи час на пояснення техніки виконання та обговорення по завершенні – 40 хвилин, рефлексія і підведення підсумків – 15 хвилин, прощання 5 хвилин.

Програма передбачає роботу із групою з 8–12 осіб.

Перше заняття спрямовано на знайомство учасників тренінгу, формування у них позитивної мотивації до занять та розробку правил поведінки під час проходження програми, розгляд життєвих навичок, подій та проблем; практичне відпрацювання навичок подолання психологічно напружених ситуацій.

На другому занятті ми продовжуємо згуртовування групи, здійснюється формування інтересу до власної особистості та виконуються вправи, спрямовані на зниження стресу та розвиток копінг-стратегії, пов'язаної з вирішенням проблем. Для цього учасників групи було ознайомлено з процесом вирішення проблем і його етапами; відпрацьовано перші чотири етапи асертивної поведінки.

На третьому занятті учасники тренінгу навчаються контролювати та адекватно виражати свої емоції та почуття, оволодівають п'ятим етапом асертивної поведінки (виконання рішення та перевірка) і тренують навички асертивної поведінки, удосконалюють навички вирішення проблем, пошуку та надання соціальної підтримки в психологічно напружених ситуаціях.

На четвертому занятті учасники тренінгу навчаються спілкуватися, не боячись відстоювати свою думку у конфліктних ситуаціях, та знайомляться з техніками успішної комунікації, ознайомлюються із поведінковими стратегіями пошуку і надання соціальної підтримки, і з поняттям соціально-підтримуючої системи.

На п'ятому занятті здійснюється ознайомлення учасників з іншими стратегіями копінг-поведінки у стресових ситуаціях і проведення тренування навичок адекватного вибору поведінкової стратегії уникнення.

На шостому занятті увага приділяється розвитку Я-концепції і тренуванню навичок самоконтролю і самоефективності, вдосконаленню самооцінки учасників, підвищенню рівня впевненості в собі та формуванню вміння ефективно управляти собою.

Сьоме, заключне заняття спрямоване на розвиток емпатії, афіліації, комунікативної соціальної компетентності. У заключній частині заняття підводяться підсумки щодо ефективності програми та визначаються напрямки подальшого особистісного розвитку учасників, здійснюється наповнення ресурсами.

Тематичний план програми наведено у таблиці 3.1.1.

Таблиця 3.1.1.

Програма підвищення ефективності копінг-поведінки здобувачів вищої освіти – вимушених переселенців

№ заняття	Мета	Зміст	Час (хв.)
1	Формування позитивної мотивації до занять, розробка правил, розгляд життєвих навичок, подій та проблем; практичне відпрацювання навичок подолання психологічно напружених ситуацій	Вправи «Знайомство», «Привітання», «Я в умовах стресогенної ситуації», прийняття правил роботи, міні-лекція «Оцінка психологічно напруженої ситуації», групова дискусія «Повсякденні рішення, життєво важливі рішення»	90
2	Формування інтересу до особистості, згуртованості групи, актуалізація рефлексивних процесів, зниження стресу та розвиток копінг-стратегії, пов'язаної з вирішенням проблем	Вправи «Дивне вітання», «Релакс для тіла», «Самонаказ», «Дош», рольова гра з прийняття рішень «Зупинись і подумай!», міні-лекція «Асертивна поведінка. Етапи асертивної поведінки», мозковий штурм та відпрацювання етапів асертивної поведінки (орієнтування в проблемі; формулювання проблеми; формулювання варіантів вирішення проблеми; прийняття рішення з вирішення проблеми).	90

3	Розвиток розуміння різноманітних емоцій і почуттів, рефлексія особистих емоційних переживань і станів, а також культивування відповідних методів вираження негативних емоцій і почуттів	Вправи «Я хочу- Я повинен-Я роблю, щоб досягти», «Постановка мети», «Танцюємо до мети», «Чарівна скринька», міні-лекція: «Мотивація до вирішення проблем», мозковий штурм та відпрацювання п'ятого етапу асертивної поведінки «Виконання рішення та його перевірка»	90
4	Знайомство з формами взаємодії, формування навичок спілкування, навчання успішної взаємодії, адекватного вирішення конфліктних ситуацій	Вправи «Сніжки», «Прості твердження», рольові ігри «Допоможи мені!», «Мені обов'язково допоможуть, якщо я...», «Я хочу і можу тобі допомогти», міні-лекція «Поведінкові стратегії пошуку і надання соціальної підтримки», групова дискусія «Що таке соціально-підтримуюча система?»	90
5	Знайомство з іншими стратегіями копінг-поведінки у стресових ситуаціях, тренування навичок адекватного вибору поведінкової стратегії уникнення	Вправи «Асоціативний ряд», «Я і мій стрес», міні-лекція «Поведінка уникнення», групова дискусія «Яких ситуацій необхідно уникати?», рольова гра «Я не хочу брати у цьому участь»	90
6	Розвиток Я-концепції і тренування навичок самоконтролю і самоефективності, вдосконалення самооцінки, підвищення рівня впевненості в собі та формування вміння ефективно управляти собою	Вправи «Контроль власної впевненості», «Релаксуємо», «Заграна платівка», «Ти молодець, тому що...», міні-лекція: «Саморегуляція та самооцінка»	90
7	Розвиток емпатії, афіліації, комунікативної соціальної компетентності, підбиття підсумків, визначення напрямів подальшого особистісного розвитку учасників, наповнення	Вправи: «Вгадай емоцію», міні-лекція «Емпатія і афіліація», «Антистресовий календар», «Мій досвід», рольові ігри «Розгніваний керівник» та «Прийми роль іншого»	90

	ресурсами		
--	-----------	--	--

Отже, ми припускаємо, що впровадження даної тренінгової програми, спрямованої на вдосконалення навичок подолання та адаптивних копінг-стратегій у здобувачів закладів вищої освіти, які є вимушеними переселенцями, може призвести до переходу від емоційно керованих механізмів подолання та стратегій уникнення до підходів до вирішення проблем. Активно шукаючи рішення та використовуючи особисті ресурси, люди демонструють як психологічну зрілість, так і здатність успішно адаптуватися до стресових ситуацій.

Індивідуальний план-графік

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми дослідження та обґрунтування її актуальності, визначення змісту роботи та наукового апарату дослідження	Вересень	виконано
2.	Добір та аналіз наукової літератури за темою дослідження	Листопад	виконано
3.	Написання теоретичного розділу кваліфікаційної роботи	Листопад, Грудень	виконано
4.	Розробка методики дослідження та добір методичного інструментарію	листопад, грудень	виконано
5.	Доопрацювання теоретичного розділу кваліфікаційної роботи	Січень	виконано
6.	Проведення констатувального експерименту	Лютий	виконано
7.	Обробка результатів констатувального експерименту	Лютий Березень	виконано
8.	Написання емпіричної частини роботи	Березень	виконано
9.	Розробка та впровадження тренінгової програми підвищення ефективності копінг-поведінки здобувачів вищої освіти – вимушених переселенців	Квітень	виконано
10.	Доопрацювання розділів кваліфікаційної роботи	Квітень	виконано
12.	Доопрацювання списку використаних джерел	Квітень	
13.	Корегування висновків до розділів та загальних висновків	Травень	виконано
14.	Подання кваліфікаційної роботи до передзахисту	Травень	виконано
15.	Подання кваліфікаційної роботи до перевірки на плагіат	Травень	виконано
16.	Підготовка кваліфікаційної роботи до рецензування	Червень	виконано
17.	Подання кваліфікаційної роботи до захисту	Червень	виконано

Здобувачка вищої освіти _____

Керівник роботи _____

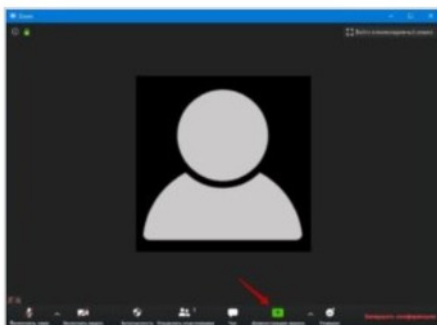
Алгоритм захисту кваліфікаційної роботи в дистанційному режимі

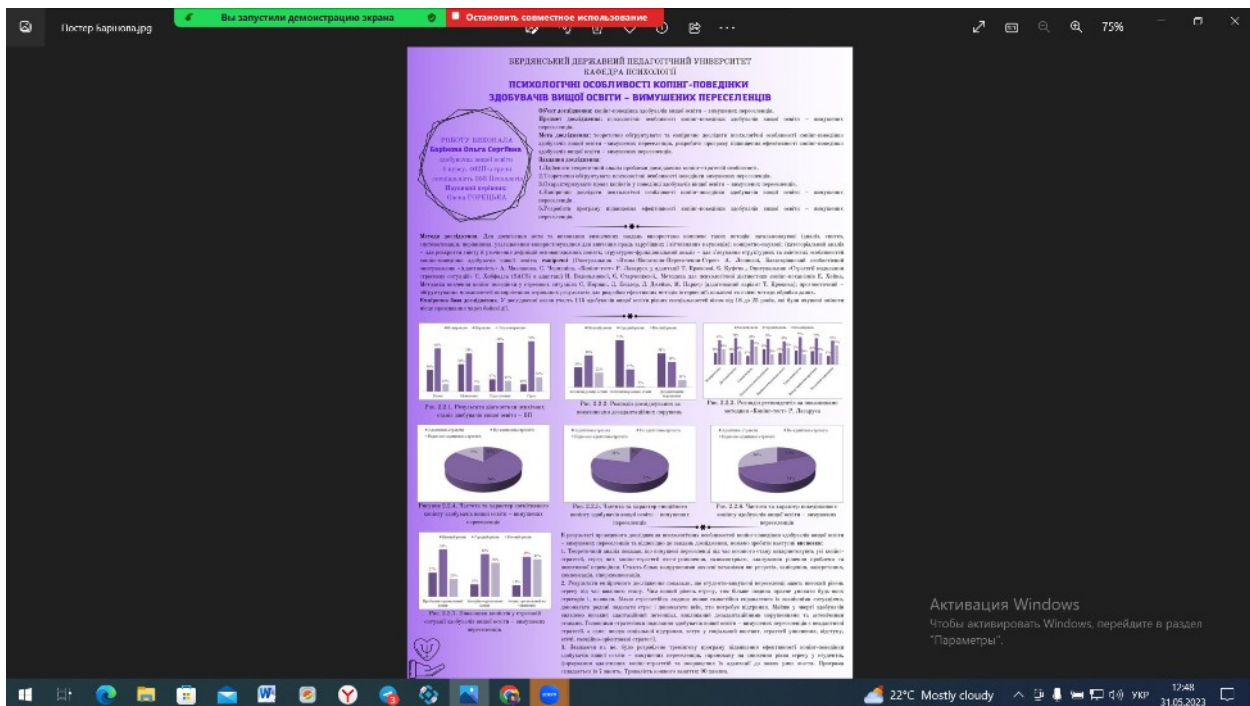
Шановні студенти! Підсумкова атестація буде проходити в дистанційному режимі на платформі Zoom з відео-записом. Для цього слід виконати декілька обов'язкових організаційних заходів.

1. Згідно розкладу складання підсумкової атестації під'єднуєтесь до Zoom зустрічі за посиланням (Вам його надішлють пізніше).
2. При оголошенні Вашого ПІБ необхідно обов'язково ввімкнути камеру та показати на камеру документ, що засвідчує Вашу особу, для проведення Вашої ідентифікації.



3. Згідно списку підгрупи, яка виходить на захист кваліфікаційної роботи (список підгруп формує староста групи з урахування ваших можливостей **ОБОВ'ЯЗКОВО** бути присутнім в певний день і час), по черзі відбувається захист вашого дослідження.
4. При оголошенні вашого прізвища, ви **ОБОВ'ЯЗКОВО** вмикаєте камеру і демонстрацію свого екрану для показу постера.





5. Розпочинаєте виступ. **НАГАДУЄМО**, що постер супроводжує вашу доповідь (наприклад, не треба зачитувати об'єкт і предмет, якщо вони наявні на постері).

6. Структура виступу:

Звертання

Шановні голова та члени підсумкової атестаційної комісії, присутні.

Вашій увазі надається виступ щодо результатів кваліфікаційного дослідження на тему: «...».

Актуальність проблеми (3-5 речень)

Об'єкт дослідження
Предмет дослідження

Можна робити посилання на постер

Мета дослідження – **краще зачитати**

Завдання дослідження
Методи дослідження

Можна робити посилання на постер

Щодо реалізації першого завдання, було визначено, що(основні поняття проблеми)

Щодо реалізації другого завдання. Метою нашого дослідження було емпіричне вивченняДля цього було використано.... Вибірку

склали...Отримано такі результати.... **(РОБИТЬ ПОСИЛАННЯ НА ПОСТЕР, ЯКЩО ТАМ Є ВІДПОВІДНІ ДІАГРАМИ АБО ТАБЛИЦІ)**

Щодо реалізації третього завдання. Запропонована корекційно-розвивальна програма спрямована

Основні результати дослідження представлені у (кількість) публікаціях...

Дякую за увагу!

7. Виступ триває 7-12 хвилин.
8. Відповіді здобувача вищої освіти на запитання членів підсумкової комісії.
9. Після захисту всіх студентів підгрупи, комісія визначить час, коли Ви знов приєднаєтеся до Zoom конференції для оголошення оцінок і привітань.

**ПРИКЛАДИ
ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО
ОПISУ У СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ
ДЖЕРЕЛ**

**з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015
«Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»**

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Книги: Один автор	• Дичківська О. О. Інноваційний менеджмент : конспект лекцій. Київ : ДІА, 2018. 82 с. • Бондаренко В. Г. Історія України. Львів, 2017. 153 с. • Лазор О. Я. Державне управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні : організаційно-правові засади : монографія. Львів : Ліга-Прес, 2003. 542 с. • Ваш О. М. Етика : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2018. 104 с. • Гурманова Л. І. Релігієзнавство : навч. посіб. 2-ге вид., переробл. та допов. Київ : ЦУЛ, 2017. 193 с.
Два автори	• Мартиненко З. Е., Макар І. В. Управління підприємством : теоретико-методичні засади : монографія. Харків : Щедра садиба плюс, 2017. 296 с. • Палеха В. І., Карпова П. В. Менеджмент організацій : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 120 с. • Білоус С. І., Корнійчук В. П. Філософія освіти : навч.-метод. посіб. Переяслав-Хмельницький, 2016. 176 с. • Мороз І. С., Василенко Н. Ю. Маркетинг : конспект лекцій. Київ : Молодь, 2016. 102 с. • Вердіна С. А., Волков А. А. Контролінг : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 131 с. • Вердіна С. А., Волков А. А. Контролінг : навч. посіб. Вид. 3-тє., переробл. та допов. Херсон, 2017. 212 с.
Три автори	• Тарнавська Г. Я., Марценюк Н. С., Герасимова Т. М. Фінанси : навч. посіб. Львів : Магнолія 2006, 2017. 412 с. • Пустовенко В. В., Максименко І. Л., Яким А.С. Безпека життєдіяльності : монографія. Харків : ХНПУ, 2017. 348 с.
Чотири автори	• Інновації : навч. посіб. / Гуревич Д. Т., Чекан О. С., Грибан О. М., Макарова В. В. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 389 с. • Вища математика : конспект лекцій / Ткачук Т. С. та ін. Київ, 2015. 82 с.

П'ять і більше авторів	- Операційний менеджмент : підручник / С. М. Поплавська та ін. Київ : ЦУЛ, 2011. 267 с. - Охорона праці : навч. посіб. / О. І. Подольська та ін. 2-ге вид. Київ : ЦУЛ, 2017. 264 с. - Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : станом на 10 жовт. 2017 р. / К. І. Мягченко та ін.; за заг. ред. І. М. Ливанова. Київ : ЦУЛ, 2017. 428 с.
Автор(и) та редактор(и)/упорядники	- Веретенко В. В. Міжнародний маркетинг : монографія / за заг. наук. ред. В. М. Марценюка. Київ, 2015. 374 с. - Бутенко М. П., Качур В. П., Петренко С. В. Психологія : навч. посіб. / за ред. М. П. Дутко. Київ : ЦУЛ, 2017. 332 с.
Без автора	30 років історичному факультету: історія та сьогодення (1986-2016) : ювіл. вип. / під заг. ред. В. В. Черепані. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 340 с. - Етнографія : конспект лекцій / за заг. ред. В. І. Гарапка; уклад. А. І. Гарапка. Київ : ЦУЛ, 2018. 320 с. - Міжнародні відносини : монографія / за ред. М. А. Березовського. Київ : ЦУЛ, 2016. 162 с. - Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / за ред. : П. О. Бедрія, О. О. Петренка. Одеса : ОНУ, 2015. 306 с. - Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за заг. ред. Т. А. Тарнавського. Київ : ЦУЛ, 2016. 186 с. - Підготовка фахівців у ВНЗ в умовах реформування вищої освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Мукачево, 4-5 жовт. 2018 р. Мукачево : МДУ, 2018. 226 с. - Освіта в Україні: виклики модернізації : зб. наук. пр. / редкол. : П. М. Марценюк (відп. ред.) та ін. Київ : Ін-т всесвітньої історії НАН України, 2017. 319 с. - Товарознавство / упоряд. В. Олексик. Київ, 2014. 804 с.
Багатотомні видання	- Енциклопедія рослин / редкол. : І. М. Деркач та ін. Київ : ЦУЛ, 2016. Т. 8. 812 с. - Безруков В. Д. Поэзия : в 2 т. / ред. изд.: Л. Г. Мороз, А. Г. Мягченко; авт. вступ. ст. А. В. Сипина. Киев ; Мелитополь : НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2016. Т. 2. 206 с. - Новицкий О. М. Сочинения : в 4 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков; авт. вступ. ст. Н. Г. Мозговая. Киев; Мелитополь : НПУ им. М. Драгоманова; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2017. Т. 1. 382 с. - Бюджетна система України: історія, стан та перспективи : у 3 т. / Акад. прав. наук України. Львів : Право, 2012. Т. 2 : Бюджетний менеджмент / заг. ред. Ю. П. Бубряка. 476 с. - Кучеренко Н. П. Казначейська справа : в 6 т. Київ : Право, 2016. Т. 3 : Контроль у системі Державного казначейства. 432 с. - Дендрофлора України. В 12 т. Т. 2. Дикорослі та культивовані дерева і кущі. Вип. 1. Покритонасінні / Л. І. Перхоменко. Київ : Наукова думка, 2012. 200 с.
Автореферати дисертацій	Петров О. Г. Музикотерапія : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 12.00.06. Київ, 2009. 40 с.

Дисертації	- Петрук Л. А. Дослідження статичного деформування складених тіл : дис. ... канд. фіз.-мат. наук : 01.02.04. Львів, 2004. 140 с. - Винниченко О. М. Контроль соціально-економічного розвитку промислових підприємств : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Київ, 2018. 344 с.
-------------------	---

Законодавчі та нормативні документи	- Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2015. 98 с. - Конституція України : станом на 1 жовтня 2017 р. / Верховна Рада України. Київ : Право, 2017. 93 с. - Про вищу освіту : Закон України від 05.09.2016 р. № 2145-VIII. <i>Голос України</i>. 2016. 27 верес. (№ 178-179). С. 10-22. - Податковий кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. № 3393-VI. <i>Відомості Верховної Ради України</i>. 2011. № 48-49. Ст. 536. - Про освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.09.2018. URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 15.11.2018). - Питання соціального забезпечення : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2017 р. № 1060. <i>Офіційний вісник України</i>. 2018. № 5. С. 430-443. - Про інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2019-2020 роки : Указ Президента України від 21.02.2018 р. № 43/2018. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2018. 23 лют. (№ 35). С. 10. - Про затвердження Вимог до оформлення кандидатської дисертації : наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2018 р. № 50. <i>Офіційний вісник України</i>. 2018. № 25. С. 139-141. - Інструкція щодо порядку оформлення і ведення особових справ отримувачів усіх видів соціальної допомоги : затв. наказом М-ва. праці та соц. політики від 19.09.2006 р. № 156. <i>Баланс-бюджет</i>. 2006. 19 верес. (№ 18). С. 15-16.
Архівні документи	Лист Голови Співки «Первоцвіт» Г. Ф. Петренка на ім'я Голови Ради Міністрів УРСР В. А. Поповича щодо реєстрації Статуту Співки та сторінки Статуту. 14 грудня 1989 р. <i>ЦДАГО України</i> (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2612. Арк. 63, 64 зв., 71.
Патенти	- Зернозбиральний комбайн: пат. 25742 Україна : МПК6 C09K11/00, G01T1/28, G21H3/00. № 200701472; заявл. 12.02.07; опубл. 27.08.07, Бюл. № 13. 4 с. - Спосіб лікування гіперактивності у дітей: пат. 76509 Україна. № 2004042416; заявл. 01.04.2004; опубл. 01.08.2006, Бюл. № 8 (кн. 1). 120 с.
Препринти	- Марченко М. І., Кополович А. Д., Яким Б. М. Про точність визначення радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль : Ін-т з проблем безпеки АЕС НАН України, 2006. 7, [1] с. (Препринт. НАН України, Ін-т проблем безпеки АЕС; 06-1). - Федорченко Б. А., Смотрич В. Н. Радиационное повреждение материалов нейтронами источника ННЦ ХФТИ / ANL USA с подкритической сборкой, управляемой ускорителем электронов. Харьков : ННЦ ХФТИ, 2006. 19 с.: ил., табл. (Препринт. НАН Украины, Нац. науч. центр «Харьк. физ.-техн. ин-т»; ХФТИ2006-4).
	ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. [Чинний від 2010-02-18]. Вид. офіц. Київ, 2010. 16 с. (Інформація та документація).

Стандарти	- ДСТУ ISO 6107-1:2004. Якість води. Словник термінів. Частина 1 (ISO 6107-1:1996, IDT). [Чинний від 2005-04-01]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2006. 181 с. - ДСТУ 3582:2013. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ). [На заміну ДСТУ3582-97; чинний від 2013-08-22]. Вид. офіц. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. 15 с. (Інформація та документація).
------------------	---

Каталоги	- Прокопенко І. П. Каталог рослин для робіт з екодизайну / Донец. ботан. сад НАН України. Донецьк : Лебідь, 2005. 228 с. - Історична спадщина України : кат. вист. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; уклад.: Л. І. Петров, О. В. Олійник. Харків, 2000. 64 с. - Пам'ятки історії та мистецтва Закарпатської області : кат.-довід. / авт.-упоряд.: М. Петрик та ін.; Упр. культури Закарпат. облдержадмін., Закарпат. іст. музей. Ужгород, 2003. 160 с.
-----------------	--

Бібліографічні покажчики	- Боротьба з злочинністю: нагальна проблема сучасності : бібліогр. покажч. Вип. 3 / уклад.: О. В. Куріпта, відп. за вип. Н. М. Щур; Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2017. 60 с. - Іван Марченко : біобібліогр. покажч. / уклад. В. Петрик. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 356 с. (Українська біобібліографія ; ч. 9).
---------------------------------	--

Аналітичний бібліографічний запис
Складова частина видання (глави, розділу, статті)

розділовий знак «дві навскісні риски» («//») можна замінювати крапкою, а відомості про документ (його назву), виділяти шрифтом (наприклад, *курсивом*).

Частина видання: книги	- Петренко М. А. Міжнародне право і роль Конституційного Суду України // Максим Петренко: право як буття вченого : зб. наук. пр. до 60- річчя проф. М. А. Петренко / упоряд. та відп. ред. Ю. О. Волошин. Київ, 2009. С. 477-493. - Якса А. П. Економічна політика держави. <i>Двадцять п'ять років з економічним правом</i> : вибрані праці. Харків, 2017. С. 205–212. - Корнійчук Т. О. Методи активізації навчально-пізнавальної діяльності. <i>Педагогіка</i> : навч. посіб. / за заг. ред. Т. О. Корнійчука. Київ, 2017. С. 195-197.
-------------------------------	---

Частина видання матеріалів конференцій (тези доповіді)	- Лалак Н. В. Шляхи підвищення мотивації молодших школярів до навчання // Анотовані результати науково-дослідної роботи інституту педагогіки за 2011 рік : збірник тез повідомлень. Київ, 2012. С.202-203. - Максименко Д. В. Методи оперативної діагностики виробничої діяльності підприємства // Зростання ролі бухгалтерського обліку в сучасній економіці : збірник тез та доповідей І Міжнародної науково- практичної конференції (м. Київ, 21 лютого 2013 р.) / відпов. за випуск Мельничук Б. В. Київ, 2013. С.331-335. - Цехмістров І. І., Перець І. П. Про бюджет. <i>Дослідження проблем в Україні очима молодих вчених</i> : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 3-4 берез. 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 50-53.
---	---

Частина довідкового видання	- Павлик І. М. Право інтелектуальної власності. <i>Великий енциклопедичний юридичний словник</i> / ред. Ю. С. Шемшученко. Київ, 2007. С. 683. - Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. <i>Основи педагогіки освіти</i> : словник термінів / за ред.: Т. О. Дмитрука, В. К. Колпакова. Київ, 2014. С. 54-55. - Попович Н.І. Початкова освіта // Педагогічна енциклопедія. Київ, 2003. Т. 5. С. 699.
Частина видання: продовжуваного видання	- Куцінко Т. О. Адміністративне законодавство України: реалії та перспективи формулювання // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. Запоріжжя, 2017. № 1. С. 36-46. - Безруков С. А., Хмельов А. А. Дослідження циліндричних оболонок. <i>Вісник Запорізького національного університету. Фізико-математичні науки</i>. Запоріжжя, 2015. № 3. С. 153-159. - Хорошилова С. А., Малафійк Л. О., Хмельов А. А. Моделювання складеної конструкції за допомогою матриць типу Гріна. <i>Проблеми обчислювальної механіки і міцності конструкцій</i>. Дніпропетровськ, 2012. Вип. 19. С. 212-218.
Частина видання: періодичного видання (журналу, газети)	- Кучеренко О. О. Конституційні права людини і громадянина // Часопис Київського університету права. 2007. № 4. С. 88-92. - Коваль Л., Коваль П. Переваги дистанційної роботи. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2017. 1 листоп. (№ 205). С. 5. - Bletska D. I., Glukhov K. E., Frolova V. V. Electronic structure of 2H-SnSe₂. <i>Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics</i>. 2017. Vol. 18, No 2. P. 109-118.
Електронні ресурси	- Україна очима дітей : фотовиставка. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/photogallery/gallery?galleryId=15725757& (дата звернення: 15.11.2017). - Хміль А. А. Функції державної служби за законодавством України // Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 5. С. 115-118. URL: http://lsei.org.ua/5_2017/32.pdf. - Хміль І. О. Шляхи подолання правового нігілізму в Україні. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i>. Запоріжжя, 2016. № 3. – С. 20-27. – URL: http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/vznu/juridichni/VestUr20_15v3/5.pdf. (дата звернення: 15.11.2017). - Куцкір Я. С., Махно Б. А., Борислав С. Г. Трансформація науково-педагогічної системи України протягом 90-х років XX століття: період переходу до ринку. <i>Наука та інновації</i>. 2016. Т. 12, № 6. С. 6-14. DOI: https://doi.org/10.15407/scin12.06.006.

Список використаної та рекомендованої літератури

- Башкір О. І. Методологія науково-педагогічного дослідження та презентація його результатів : навч.-метод. посіб. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди. 2020. 93 с.
- Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
- Горошкіна О., Груба Т. Українська наукова мова: теорія і практика : навчально-методичний посібник. Суми : Університетська книга, 2023. 108 с.
- Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання : Національний стандарт України ДСТУ 8302:2015. Київ : УкрНДНЦ, 2017. 16 с. URL: <http://lib.pnu.edu.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>
- Загальні вимоги до оформлення наукової, навчальної та навчально-методичної літератури : метод. рек. для наук.-пед. працівників / уклад. : Н. М. Ніколаєнко, Т. О. Рудич. Харків : ХНТУСГ, 2019. 83 с.
- Кваліфікаційна робота: Методичні рекомендації / Кузьміна О. М., Яремко С. А., Мерінова С. В., Новицький Р. М. Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2020. 46 с.
- Методологія наукових досліджень : Методичні рекомендації з освітньої компоненти для підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія / Уклад. : Г. В. Пирог. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 52 с.
- Основи наукових досліджень : навч. посіб. / уклад. Г. Г. Стрелкова, М. М. Федосенко, А. І. Замулко, О. С. Іщенко. Київ : КПІ імені Ігоря Сікорського, 2019. 120 с.
- Основи наукових досліджень у схемах і таблицях : навч. посіб. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 228 с.

- Підготовка і захист кваліфікаційної роботи (ОС «Бакалавр», ОС «Магістр»): навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» за освітньою програмою «Психологія» / Укладачі : Андрущенко Т. В., Мозгова Г. П., Вольнова Л. М., Ханецька Т. І., Федоренко А. Ф., Сидоренко О. Б., Поліщук С. П., Праченко О. К., Бондарчук О. Ю., Якимчук О. І. 3-тє видання, переробл. та доп. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. 108 с.
- Селігей П. О. Світло і тіні наукового стилю : монографія. НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 627 с.
- Стандарт вищої освіти України : другий (магістерський) рівень, галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальність 053 «Психологія».
<https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/053-psikhologiya-mag.pdf>